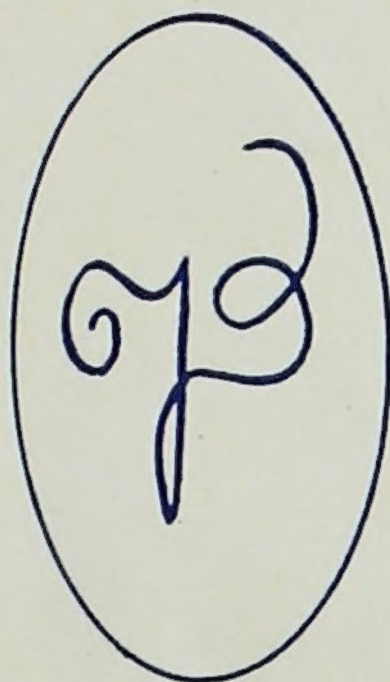

๓ ตุลาคม ๒๕๒๑

พุทธชัยมังคลคาถา

มหาการุณิกชยมังคลคาถา

คาถาชินบัญชร

บรมธรรมกถา

แสงส่องใจ

มองเมืองไทยทางพุทธบัญชร

วัดบวรนิเวศวิหาร
กฎิหลวงกัมปนาทแสนยากร

3111102000891

คำนำ

หนังสือนี้พิมพ์ขึ้นด้วยส่วนบริจาคของผู้มีศรัทธา บำเพ็ญกุศลในวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๒๑ ทั้งหลาย

อนึ่ง มูลนิธิส่งเสริมสมาธิ ได้พิมพ์หนังสืออานาปานสติสมาธิ เพื่อแจกเป็นการส่งเสริมสมาธิปฏิบัติ และรองศาสตราจารย์บังอร สว่างวโรรส ได้พิมพ์หนังสือแสงส่องใจสองภาษา เพื่อแจกเป็นการเผยแผ่ธรรมอีกเล่มหนึ่ง

ขอถวายพระกุศลถวายพระพรและเจริญพรอนุโมทนาในทุก ๆ พระองค์ทุก ๆ ท่าน ผู้มีพระเมตตา มีเมตตาศรัทธาร่วมบำเพ็ญกุศลในทางต่าง ๆ เช่นด้วยอาหารเลี้ยงพระ พิมพ์หนังสือธรรมแจก และอื่น ๆ

จาตุ จิรํ สตํ ธมฺโม ธมฺมทฺธรา จ ปุคฺคลา
สงฺโฆ โหตุ สมคฺโค ว อตฺถาย จ หิตาย จ

ขอธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย จงดำรงอยู่นาน และบุคคลทั้งหลายที่ทรงธรรม จงดำรงอยู่นาน ขอพระสงฆ์จงเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อประโยชน์และเพื่อเกื้อกูล

อมฺเห รกฺขตุ สทฺธมฺโม สพฺเพปิ ธมฺมจาริโน
วุฑฺฒึ สมฺมาปุเณยฺยาม ธมฺเม อริยปฺปเวทิเต

ขอพระสัทธรรมจงรักษาเราทั้งหลาย ผู้ประพฤติธรรม แม้ทั้งปวง ขอเราทั้งหลาย จงถึงความเจริญในธรรมที่พระอริยเจ้าแสดงแล้ว

ญ. ส.

๓ ตุลาคม ๒๕๒๑

คำชี้แจง

คาถาแปลที่พิมพ์ในหนังสือนี้มีสาม คือ พุทธชยมังคลคาถา (พาหุํ) มหาการุณิกชยมังคลคาถา และคาถาชินบัญชร

คาถาชินบัญชร เป็นที่นับถือสวดกันแพร่หลาย กล่าวกันว่า เป็นของเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรํสี) วัดระฆังโฆสิตาราม นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ได้เคยนำมาขอให้แปลเพื่อพิมพ์ในหนังสือประวัติของเจ้าพระคุณสมเด็จ ฯ ครั้งหนึ่ง เมื่อนานปีมาแล้ว แต่ก็ยังสงสัยในถ้อยคำและประโยคหลายแห่ง เพราะไม่อาจจับความได้ ทั้งเมื่อได้พบหลายฉบับจากหลายสำนักเข้า ก็ได้พบคำที่ผิดเพี้ยนกันบ้างเกือบทุกฉบับ ไม่อาจจะตัดสินได้ว่าที่ถูกเป็นอย่างไร ได้เคยนึกสงสัยมานานแล้วว่า เจ้าพระคุณสมเด็จ ฯ ได้เรียบเรียงขึ้นเอง หรือได้ต้นแบบมาจากไหน เมื่อไม่นานมานี้ได้มีผู้นำหนังสือมาให้เล่มหนึ่ง เป็นหนังสือขนาดเล็กพิมพ์ในประเทศศรีลังกา ชื่อหนังสือ The Mirror

of The Dhamma (กระจกธรรม) โดยท่านนารทมหาเถระ และท่านกัสสปเถระ ฉบับที่ได้มานี้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ (ของศรีลังกา ตรงกับ พ.ศ. ๒๕๐๓ ของไทย) ค.ศ. ๑๙๖๑ เป็นแบบหนังสือคู่มือธรรมที่จะใช้สวดและปฏิบัติเป็นประจำได้ เริ่มแต่นโมพุทฺธํ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ คำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย คำบูชา คำสมาธิภาวนาต่าง ๆ บทสวดมี พาหุํ ชินบัญชร มงคลสูตร รตนสูตร เป็นต้น ตัวบาลีพิมพ์ด้วยตัวอักษรสีหฬและอักษรโรมัน มีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อได้อ่านชินบัญชรในหนังสือนี้แล้ว ก็ได้พบคำและประโยคที่เคยสงสัยในฉบับที่สวดกันในเมืองไทยซึ่งจับความได้ หายความข้องใจ จึงได้คิดว่าจะคัดฉบับลังกามาพิมพ์เพื่อผู้ที่ต้องการทราบจะได้อ่านพิจารณาและคิดจะปรับปรุงฉบับที่สวดกันในเมืองไทย อนุวัตรฉบับลังกาเฉพาะที่เห็นว่าสมควรจะปรับปรุงด้วย ทั้งสองฉบับนี้ เมื่อเทียบกันแล้ว ก็รู้สึกว่าต้นฉบับเดิมนั้นเป็นอันเดียวกันแน่ ฉบับลังกามี ๒๒ บท ส่วนฉบับที่สวดกันในเมืองไทย มี ๑๔ บท ก็คือ ๑๔ บทข้างต้นของฉบับลังกานั้นเอง เพราะความเดียวกัน

ถ้อยคำก็เป็นอันเดียวกันโดยมาก ส่วนคำอธิษฐานตอนท้ายบทที่ ๑๔ ของฉบับที่สวดกันในเมืองไทย ย่อตัดมาอย่างรวบรัดดีมาก ส่วนบทคาถาที่ ๑๒ และ ๑๓ สับบรรทัดกัน เมื่อแก้ใหม่ตามฉบับที่ปรับปรุงแล้วนี้ จะถูกลำดับดี

ในการพิมพ์นี้ เรียงชินบัญชรฉบับลังกาไว้ก่อน คงไว้ตามต้นฉบับทุกประการ แล้วมีคำแปลเป็นภาษาไทยซึ่งได้แปลขึ้นในคราวที่พิมพ์แต่ครั้งแรก (พ.ศ. ๒๕๑๘) ต่อจากนั้นชินบัญชรฉบับที่สวดกันในเมืองไทยปรับปรุงขึ้นใหม่ อนุวัตรแบบลังกาเฉพาะที่เห็นว่าสมควร และมีคำแปลเป็นภาษาไทยที่แปลขึ้นใหม่เช่นเดียวกัน ในการแปลครั้งหลังนี้ไม่ได้เทียบกับคำแปลเก่าที่เคยแปลไว้เพราะไม่พบฉบับที่แปลไว้

บทสวดพาหุํ มหาการุณิโก และชินบัญชร เป็นที่นิยมสวดกันในเมืองไทยมาช้านาน แต่บทสวดพาหุํและมหาการุณิโกมีถ้อยคำยุติที่แน่นอน ส่วนบทสวดชินบัญชร แต่ละฉบับแต่ละสำนักยังผิดแผกกันอยู่ ถ้าอาจทำให้ยุติเป็นแบบเดียวกันได้ ก็จะเป็นการดี

๒๕๒๐

พุทฺธชยมงฺคลคาถา

๑. พาหุํสหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ
ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ
ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.[๑]

๒. มาราติเรกมภิยุชฺฌิตสพฺพรตฺตึ
โฆรมฺปนาฬวกมกฺขมถทฺธยกฺขํ
ขนฺตีสุทนฺตวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

๓. นาฬาคิรึ คชวรํ อติมตฺตภูตํ
ทาวคฺคิจกฺกมสนีว สุทารุณนฺตํ
เมตฺตมฺพุเสกวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

๔. อุกฺขิตฺตขคฺคมติหตฺถสุทารุณนฺตํ
ธาวนฺติโยชนปถงฺคุลิมาลวนฺตํ
อิทฺธีภิสงฺขตมโน ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

---

๑. ถ้าสวดมคธ เปลี่ยนเป็น ชยมงฺคลคฺคํ ทุกบท.

๕. กตฺวาน กฏฺฐมุทรํ อิว คพฺภินียา
จิญฺจาย ทุฏฺฐวจนํ ชนกายมชฺเฌ
สนฺเตน โสมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

๖. สจฺจํ วิหาย มติสจฺจกวาทเกตุํ
วาทาภิโรปิตมนํ อติอนฺธภูตํ
ปญฺญาปทีปชลิโต ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

๗. นนฺโทปนนฺทภุชคํ วิพุธํ มหิทฺธึ
ปุตฺเตน เถรภุชเคน ทมาปยนฺโต
อิทฺธูปเทสวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

๘. ทุคฺคาหทิฏฺฐิภุชเคน สุทฏฺฐหตฺถํ
พฺรหฺมํ วิสุทฺธิชุติมิทฺธิพกาภิธานํ
ญาณาคเทน วิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

๙. เอตาปิ พุทฺธชยมงฺคลอฏฺฐคาถา
โย วาจโน ทินทิเน สรเต มตนฺที
หิตฺวานเนกวิวิธานิ จุปทฺทวานิ
โมกฺขํ สุขํ อธิคเมยฺย นโร สปญฺโญ.

คำแปล พุทธชยมังคลคาถา

๑. พระจอมมุนีได้ทรงชนะพญามาร ผู้นิรมิตแขนมากตั้งพัน ถืออาวุธครบมือ ขี่คชสารครีเมขละพร้อมด้วยเสนามาร โห่ร้องก้องกึก ด้วยธรรมวิธีมีทานบารมีเป็นต้น

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๒. พระจอมมุนีได้ทรงชนะอาฬวกยักษ์ผู้กระด้างปราศจากความอดทน ร้ายกาจ ต่อสู้ทรหดยิ่งกว่ามารจนตลอดรุ่ง ด้วยวิธีทรมานเป็นอันดี คือ พระขันตี

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๓. พระจอมมุนีได้ทรงชนะช้างตัวประเสริฐชื่อนาฬาคีรี เป็นช้างเมามันยิ่งนัก แสนที่จะทารุณประดุจไฟป่า และจักราวุธ และสายฟ้า ด้วยวิธีรดลงด้วยน้ำ คือ พระเมตตา

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๔. พระจอมมุนีทรงมีพระมนัสมีฤทธิ์อันปรุงแต่งแล้ว ได้ทรงชนะโจรชื่อองคุลิมาล (ผู้มีพวงคือนิ้วมือมนุษย์) แสนร้ายกาจ มีฝีมือ เงื้อดาบวิ่งไล่พระองค์ไปสิ้นทาง ๓ โยชน์

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๕. พระจอมมุนีได้ทรงชนะความกล่าวร้ายของนางจิญจมาณวิกา ทำอาการประหนึ่งว่ามีครรภ์ เพราะทำไม้มีสัณฐานอันกลมให้เป็นประดุจมีท้อง ด้วยวิธีสมาธิอันงาม คือความระงับพระหฤทัยในท่ามกลางหมู่ชน

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๖. พระจอมมุนีทรงรุ่งเรืองแล้วด้วยประทีป คือปัญญา ได้ทรงชนะสัจจกนิครนถ์ ผู้ถือตัวว่าฉลาด เป็นเจ้าคารมผู้มีชื่อเสียง สละเสียซึ่งความสัตย์ มีใจมุ่งจะยกถ้อยคำของตน เป็นผู้มืดมนยิ่งนัก

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๗. พระจอมมุนีทรงโปรดให้พระโมคคัลลานเถระพุทธชิโนรส นิรมิตกายเป็นนาคราช ไปทรมานพญานาคชื่อนันโทปนันทะ ผู้มีความรู้ผิด มีฤทธิมากด้วยวิธีใช้ฤทธิ

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๘. พระจอมมุนีได้ทรงชนะพรหม ผู้มีนามว่า พกะผู้มีฤทธิรุ่งเรืองสว่างไสว มีมืออันงูพิษคือทิฏฐิที่เป็นเหตุถือผิดขบเอาแล้ว ด้วยวิธีวางยาอันพิเศษ คือเทศนาญาณ

ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น.

๙. นรชนใดมีปัญญา ไม่เกียจคร้าน สวดก็ดี ระลึกก็ดี ซึ่งพระพุทธชัยมงคล ๘ คาถา แม้เหล่านี้ทุก ๆ วัน นรชนนั้นพึงละเสียได้ซึ่งอุปัทวันตรายทั้งหลายเป็นอเนก ถึงซึ่งโมกขะ อันเป็นสุข.

มหาการุณิกชยมังคลคาถา

๑ มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ
ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ
๒ เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ
๓ ชยนฺโต โพธิยา มูเล สกฺยานํ นนฺทิวฑฺฒโน
เอวํ ตฺวํ วิชโย โหหิ ชยสฺสุ ชยมงฺคเล
๔ อปราชิตปลฺลงฺเก สีเส ปฐวิโปกฺขเร
อภิเสเก สพฺพพุทฺธานํ อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ
๕ สุนกฺขตฺตํ สุมงฺคลํ สุปภาตํ สุหุฏฺฐิตํ
สุขโณ สุมุหุตฺโต จ สุยิฏฺฐํ พฺรหฺมจาริสุ
๖ ปทกฺขิณํ กายกมฺมํ วาจากมฺมํ ปทกฺขิณํ
ปทกฺขิณํ มโนกมฺมํ ปณิธี เต ปทกฺขิณา
๗ ปทกฺขิณานิ กตฺวาน ลภนฺตตฺเถ ปทกฺขิเณ.

คำแปล มหาการุณิกชยมังคลคาถา

๑. พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงเป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายครบบริบูรณ์ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ถึงแล้วซึ่งความตรัสรู้เองอันอุดม

๒. ด้วยการกล่าวสัจจะนี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๓. พระจอมมุนี ผู้เจริญความยินดี (บุตร) แห่งศากยวงศ์ ทรงชนะที่ควงไม้โพธิ์ ขอท่านจงมีชัยจงชนะในชัยมงคล เหมือนฉะนั้น

๔. พระองค์ถึงความเป็นผู้เลิศ ปราโมทย์อยู่ ณ บัลลังก์อันไม่กลับแพ้ เหนือพื้นปฐพีอันบริสุทธิ์ เป็นยอดธรณีที่อภิเษกของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์

๕. ฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ครู่ดี ด้วยบูชาดีในพรหมจารีทั้งหลาย

๖. กายกรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม วจีกรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม มโนกรรมเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม ความปรารถนาของท่านเป็น

เบื้องขวา คือชอบธรรม

๗. ทำกรรมอันเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม ย่อมได้ประโยชน์ทั้งหลายอันเป็นเบื้องขวา คือชอบธรรม.

วิธีสวดพาหุ ๘ บท ประจำวัน ๘ ทิศ

๘ ทิศ มีดังนี้ บูรพา อาคเนย์ ทักษิณ หรดี ปัจฉิม พายัพ อุดร อีสาน

วิธีสวดมีดังนี้

วันจันทร์ บทที่ ๑ สำหรับทิศบูรพา
บทที่ ๒ สำหรับทิศอาคเนย์
บทที่ ๓ สำหรับทิศทักษิณ
บทที่ ๔ สำหรับทิศหรดี
บทที่ ๕ สำหรับทิศปัจฉิม
บทที่ ๖ สำหรับทิศพายัพ
บทที่ ๗ สำหรับทิศอุดร
บทที่ ๘ สำหรับทิศอีสาน

วันอังคาร บทที่ ๑ สำหรับทิศอาคเนย์
บทที่ ๒ สำหรับทิศทักษิณ
บทที่ ๓ สำหรับทิศหรดี
บทที่ ๔ สำหรับทิศปัจฉิม
บทที่ ๕ สำหรับทิศพายัพ

บทที ๖ สำหรับทิศอุดร

บทที ๗ สำหรับทิศอีสาน

บทที ๘ สำหรับทิศบูรพา

วันพุธ (กลางวัน)

บทที ๑ สำหรับทิศทักษิณ

บทที ๒ สำหรับทิศหรดี

บทที ๓ สำหรับทิศปัจฉิม

บทที ๔ สำหรับทิศพายัพ

บทที ๕ สำหรับทิศอุดร

บทที ๖ สำหรับทิศอีสาน

บทที ๗ สำหรับทิศบูรพา

บทที ๘ สำหรับทิศอาคเนย์

วันพุธ (กลางคืน)

บทที ๑ สำหรับทิศพายัพ

บทที ๒ สำหรับทิศอุดร

บทที ๓ สำหรับทิศอีสาน

บทที ๔ สำหรับทิศบูรพา

บทที่ ๕ สำหรับทิศอาคเนย์

บทที่ ๖ สำหรับทศทักษิณ

บทที่ ๗ สำหรับทิศหรดี

บทที่ ๘ สำหรับทิศปัจฉิม

วันพฤหัสบดี บทที่ ๑ สำหรับทิศปัจฉิม
บทที่ ๒ สำหรับทิศพายัพ
บทที่ ๓ สำหรับทิศอุดร
บทที่ ๔ สำหรับทิศอีสาน
บทที่ ๕ สำหรับทิศบูรพา
บทที่ ๖ สำหรับทิศอาคเนย์
บทที่ ๗ สำหรับทิศทักษิณ
บทที่ ๘ สำหรับทิศหรดี

วันศุกร์ บทที่ ๑ สำหรับทิศอุดร
บทที่ ๒ สำหรับทิศอีสาน
บทที่ ๓ สำหรับทิศบูรพา
บทที่ ๔ สำหรับทิศอาคเนย์
บทที่ ๕ สำหรับทิศทักษิณ
บทที่ ๖ สำหรับทิศหรดี
บทที่ ๗ สำหรับทิศปัจฉิม
บทที่ ๘ สำหรับทิศพายัพ

วันเสาร์ บทที่ ๑ สำหรับทิศหรดี
บทที่ ๒ สำหรับทิศปัจฉิม
บทที่ ๓ สำหรับทิศพายัพ

บทที่ ๔ สำหรับทิศอุดร
บทที่ ๕ สำหรับทิศอิสาน
บทที่ ๖ สำหรับทิศบูรพา
บทที่ ๗ สำหรับทิศอาคเนย์
บทที่ ๘ สำหรับทิศทักษิณ

วันอาทิตย์ บทที่ ๑ สำหรับทิศอิสาน
บทที่ ๒ สำหรับทิศบูรพา
บทที่ ๓ สำหรับทิศอาคเนย์
บทที่ ๔ สำหรับทิศทักษิณ
บทที่ ๕ สำหรับทิศหรดี
บทที่ ๖ สำหรับทิศปัจฉิม
บทที่ ๗ สำหรับทิศพายัพ
บทที่ ๘ สำหรับทิศอุดร

หมายเหตุ ที่ว่า "บทที่ ๑ สำหรับทิศบูรพา" นั้น หมายความว่า เมื่อสวดบทนี้ ก็ให้ตั้งจิตแผ่ไปในทิศบูรพา เมื่อสวดบทที่ ๒ สำหรับทิศอาคเนย์ ก็ให้ตั้งจิตแผ่ไปในทิศอาคเนย์ เมื่อสวดบทต่อไป ก็ให้ทำดังนี้เรื่อยไปจนจบ.

ชินปญฺชร (ฉบับลังกา)

๑ ชยาสนคตา วีรา เชตฺวา มารํ สวาหินึ
จตุสจฺจามตรสํ เย ปิวึสุ นราสภา
๒ ตณฺหงฺกราทโย พุทฺธา อฏฺฐวีสติ นายกา
สพฺเพ ปติฏฺฐิตา มยฺหํ มตฺถเก เต มุนิสฺสรา
๓ สิเร ปติฏฺฐิตา พุทฺธา ธมฺโม จ มม โลจเน
สงฺโฆ ปติฏฺฐิโต มยฺหํ อุเร สพฺพคุณากโร
๕ หทเย อนุรุทฺโธ จ สาริปุตฺโต จ ทกฺขิเณ
โกณฺฑญฺโญ ปิฏฺฐิภาคสฺมึ โมคฺคลฺลาโนสิ วามเก
๕ ทกฺขิเณ สวเน มยฺหํ อาหุํ อานนฺทราหุลา
กสฺสโป จ มหานาโม อุโภสุํ วามโสตเก
๖ เกสนฺเต ปิฏฺฐิภาคสฺมึ สุริโยว ปภงฺกโร
นิสินฺโน สิริสมฺปนฺโน โสภิโต มุนิปุงฺคโว
๗ กุมารกสฺสโป นาม มเหสี จิตฺรวาทโก
โส มยฺหํ วทเน นิจฺจํ ปติฏฺฐาติ คุณากโร
๘ ปุณฺโณ องฺคุลิมาโล จ อุปาลี นนฺทสีวลี
เถรา ปญฺจ อิเม ชาตา ลลาเฏ ติลกา มม

๙ เสสาสีติ มหาเถรา วิชิตา ชินสาวกา
ชลนฺตา สีลเตเชน องฺคมงฺเคสุ สณฺฐิตา
๑๐ รตนํ ปุรโต อาสิ ทกฺขิเณ เมตฺตสุตฺตกํ
ธชคฺคํ ปจฺฉโต อาสิ วาเม องฺคุลิมาลกํ
๑๑ ขนฺธโมรปริตฺตญฺจ อาฏานาฏิยสุตฺตกํ
อากาสจฺฉทนํ อาสิ เสสา ปาการสณฺฐิตา
๑๒ ชินาณาขลสํยุตฺเต ธมฺมปาการลงฺกเต
วสโต เม จตุกิจฺเจน สทา สมฺพุทฺธปญฺชเร
๑๓ วาตปิตฺตาทิสญฺชาตา พาหิรชฺฌตฺตุปทฺทวา
อเสสา วินยํ ยนฺตุ อนนฺตคุณเตชสา
๑๔ ชินปญฺชรมชฺฌฏฺฐํ วิหรนฺตํ มหีตเล
สทา ปาเลนฺตุ มํ สพฺเพ เต มหาปุริสาสภา

๑๕ อิจฺเจวมจฺจนฺตกโต สุรกฺโข
ชินานุภาเวน ชิตุปปทฺทโว
พุทฺธานุภาเวน หตาริสงฺโฆ
จรามิ สทฺธมฺมนุภาวปาลิโต
๑๖ อิจฺเจวมจฺจนฺตกโต สุรกฺโข
ชินานุภาเวน ชิตุปปทฺทโว

ธมฺมานุภาเวน หตาริสงฺโฆ
จรามิ สทฺธมฺมนุภาวปาลิโต

๑๗ อิจฺเจวมจฺจนฺตกโต สุรกฺโข
ชินานุภาเวน ชิตุปปทฺทโว
สงฺฆานุภาเวน หตาริสงฺโฆ
จรามิ สทฺธมฺมนุภาวปาลิโต

๑๘ สทฺธมฺมปาการปริกฺขิโตสฺมิ
อฏฺฐาริยา อฏฺฐทิสาสุ โหนฺติ
เอตฺถนฺตเร อฏฺฐ นาถา ภวนฺติ
อุทฺธํ วิตานํว ชินา ฐิตา เม

๑๙ ภินฺทนฺโต มารเสนํ มม สิรสิ ฐิโต โพธิมารุยฺห สตฺถา โมคฺคลฺลาโนสิ วาเม วสติ ภุชตเฏ ทกฺขิเณ สาริปุตฺโต

ธมฺโม มชฺเฌ อุรสฺมึ วิหรติ ภวโต โมกฺขโต โมรโยนึ สมฺปตฺโต โพธิสตฺโต จรณยุคคโต ภานุ โลเกกนาโถ

๒๐ สพฺพาวมงฺคลมุปทฺทวทุนฺนิมิตฺตํ
สพฺพีติโรคคหโทสมเสสนินฺทา

สพฺพนฺตรายภยทุสฺสุปิ่นํ อกนฺตํ
พุทฺธานุภาวปวเรน ปยาตุ นาสํ
๒๑ สพฺพาวมงฺคลมุปทฺทวทุนฺนิมิตฺตํ
สพฺพีติโรคคหโทสมเสสนินฺทา
สพฺพนฺตรายภยทุสฺสุปิ่นํ อกนฺตํ
ธมฺมานุภาวปวเรน ปยาตุ นาสํ
๒๒ สพฺพาวมงฺคลมุปทฺทวทุนฺนิมิตฺตํ
สพฺพีติโรคคหโทสมเสสนินฺทา
สพฺพนฺตรายภยทุสฺสุปิ่นํ อกนฺตํ
สงฺฆานุภาวปวเรน ปยาตุ นาสํ.

คำแปล คาถาชินบัญชร ฉบับลังกา

๑. พระวีรพุทธะทั้งหลายทรงชนะมารพร้อมทั้งเสนาพาหนะ เสด็จสู่พระที่นั่งแห่งชัยชนะแล้ว พระพุทธวีระเหล่าใดเล่าทรงเป็นผู้ประเสริฐแห่งนรชน ทรงดื่มอมตรสแห่งสัจจะทั้งสี่แล้ว.

๒. พระพุทธะทั้งหลาย ๒๘ พระองค์ มีพระตัณหังกรเป็นต้น ทรงเป็นพระนายกผู้นำโลก พระมุเนศวรจอมมุนีทุกพระองค์นั้นทรงสถิตประทับบนกระหม่อมแห่งข้าพระเจ้า.

๓. พระพุทธะทั้งหลายทรงสถิตประทับบนเศียรเกล้า พระธรรมสถิตประทับที่ดวงตาของข้าพระเจ้า พระสงฆ์ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งคุณทั้งปวงสถิตประทับที่อุระของข้าพระเจ้า.

๔. พระอนุรุทธะประทับที่หทัย พระสารีบุตรประทับที่เบื้องขวา พระโกณฑัญญะประทับที่เบื้องหลัง พระโมคคัลลานะประทับที่เบื้องซ้าย.

๕. พระอานนท์และพระราหุลประทับที่หูเบื้องขวาของข้าพระเจ้า พระกัสสปะและพระมหานามทั้งสอง

ประทับที่หูเบื้องซ้าย.

๖. พระโสภิตผู้เป็นมุนีที่แกล้วกล้า ถึงพร้อมด้วยสิริ เหมือนอย่างดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่าง ประทับที่สุดผมส่วนเบื้องหลัง.

๗. พระผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้มีวาทะอันวิจิตร ชื่อพระกุมารกัสสป ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งคุณนั้น ประทับที่ปากของข้าพระเจ้าเป็นนิตย์.

๘. พระเถระห้าพระองค์เหล่านี้ คือ พระปุณณะ พระอังคุลิมาล พระอุบาลี พระนันทะ พระสีวลี เกิดเหมือนอย่างดิลก (รอยเจิม) ที่หน้าผากของข้าพระเจ้า.

๙. พระมหาเถระทั้งหลาย ๘๐ ที่เหลือจากนี้ ผู้ชนะ ผู้เป็นสาวกของพระพุทธะผู้ทรงชนะ รุ่งเรืองอยู่ด้วยเดช แห่งศีล สถิตอยู่ที่อังคาพยพทั้งหลาย.

๑๐. พระรตนสูตรประจุอยู่เบื้องหน้า พระเมตต-สูตรประจุอยู่เบื้องขวา พระธชัคคสูตรประจุอยู่เบื้องหลัง พระอังคุลิมาลสูตรประจุอยู่เบื้องซ้าย.

๑๑. พระขันธปริตร พระโมรปริตร และพระอาฏานาฏิยสูตร เป็นเหมือนอย่างพ้ำครอบ พระสูตรปริตรทั้งหลายที่เหลือกำหนดหมายเป็นปราการ.

๑๒. เมื่อข้าพระเจ้าอาศัยอยู่ด้วยกิจทั้ง ๔ อย่าง ในบัญชรแห่งพระสัมพุทธะ ประกอบด้วยลานเขตแห่งอาณาอำนาจแห่งพระพุทธะผู้ทรงชนะ ประดับด้วยปราการคือพระธรรมทุกเมื่อ.

๑๓. ขออุปัทวะทั้งภายนอกทั้งภายในทั้งหลาย ที่เกิดจากลมและน้ำดีเป็นต้น จงถึงความสิ้นไป ไม่มีเหลือ ด้วยเดชแห่งพระชินะผู้มีคุณอันไม่มีที่สุด.

๑๔. ขอพระมหาบุรุษผู้เลิศกล้าทั้งหลายทั้งปวงนั้น โปรดอภิบาลข้าพระเจ้าผู้สถิตในท่ามกลางแห่งพระชินบัญชรอยู่บนพื้นแผ่นดิน.

๑๕. ข้าพระเจ้าผู้มีการรักษาดีโดยทำให้ครบถ้วนทุกทางอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ ขอจงชนะอุปัทวันตรายด้วยอานุภาพแห่งพระชินะ ทำลายหมู่แห่งข้าศึก (คือกิเลส) ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธะ อันอานุภาพแห่งพระสัทธรรมอภิบาล ประพฤติอยู่.

๑๖. ข้าพระเจ้าผู้มีการรักษาดีโดยทำให้ครบถ้วนทุกทางอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ ขอจงชนะอุปัทวันตรายด้วยอานุภาพแห่งพระชินะ ทำลายหมู่แห่งข้าศึก (คือกิเลส) ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรม อันอานุภาพ

แห่งพระสัทธรรมอภิบาล ประพฤติอยู่.

๑๗. ข้าพระเจ้ามีการรักษาดีโดยทำให้ครบถ้วนทุกทางอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ ขอจงชนะอุปัทวันตรายด้วยอานุภาพแห่งพระชินะ ทำลายหมู่แห่งข้าศึก (คือกิเลส) ด้วยอานุภาพแห่งพระสงฆ์ อันอานุภาพแห่งพระสัทธรรมอภิบาล ประพฤติอยู่.

๑๘. ข้าพระเจ้าผู้อันปราการคือพระสัทธรรมแวดล้อม พระอริยะทั้งหลายแปดประทับอยู่ในทิศทั้งแปด พระนาถะคือที่พึ่งทั้งหลายแปดประทับอยู่ในระหว่างนี้ พระชินะทั้งหลายสถิตประทับเหมือนอย่างเพดานเบื้องบนข้าพระเจ้า.

๑๙. พระศาสดาเสด็จขึ้นสู่โพธิ ทรงทำลายมารและเสนามาร ทรงสถิตประทับบนเศียรเกล้าของข้าพระเจ้า พระโมคคัลลานะประทับบนบ่าเบื้องซ้าย พระสารีบุตรประทับบนบ่าเบื้องขวา พระธรรมประจุอยู่ที่อุระในท่ามกลาง พระโพธิสัตว์ผู้ถึงกำเนิดนกยูง ส่องสว่าง เป็นพระนาถะเอกแห่งโลก ไปกับด้วยจรณะคือเท้าทั้งคู่ เพื่อพ้นจากภพ.

๒๐. ขอปวงอวมงคล อุปัทวะ นิมิตร้าย จัญไร

โรค เคราะห์ โทษ นินทาสารพัด อันตราย ภัย ผั่นร้าย ที่ไม่ชอบใจทุกประการ จงถึงความสิ้นสูญไป ด้วยอานุภาพอันบวรแห่งพระพุทธะ.

๒๑. ขอปวงอวมงคล อุบั่ทวะ นิมิตร้าย จัญไร โรค เคราะห์ โทษ นินทาสารพัด อันตราย ภัย ผั่นร้าย ทีไมชอบใจ ทุกประการ จงถึงความสิ้นสูญ ไป ด้วยอานุภาพอันบวรแห่งพระธรรม.

๒๒. ขอปวงอวมงคล อุบั่ทวะ นิมิตร้าย จัญไร โรค เคราะห์ โทษ นินทาสารพัด อันตราย ภัย ผั่นร้าย ที่ไม่ชอบใจ ทุกประการ จงถึงความสิ้นสูญ ไป ด้วยอานุภาพอันบวรแห่งพระสงฆ์ เทอญ.

หมายเหตุ – เมื่อสวดให้แก่ผู้อื่นใช้ เต แทน **เม** ใช้ **ตว** แทน **มม** ใช้ ตุยฺหํ แทน **มยฺหํ** ใช้ **จราหิ** แทน **จรามิ** และ คำแปล ใช้ ท่าน แทน ข้าพระเจ้า ใน ทีทุกแห่ง.

คาถาชินปัญชร

(ฉบับที่ใช้สวดกันในเมืองไทย

แต่ปรับปรุงใหม่เฉพาะบางแห่งตามฉบับลังกา)

๑ ชยาสนคตา พุทฺธา เชตฺวา มารํ สวาหินึ
จตุสจฺจามตรสํ เย ปิวึสุ นราสภา

๒ ตณฺหงฺกราทโย พุทฺธา อฏฺฐวีสติ นายกา
สพฺเพ ปติฏฺฐิตา มยฺหํ มตฺถเก เต มุนิสฺสรา

๓ สิเร ปติฏฺฐิโต พุทฺโธ ธมฺโม จ มม โลจเน
สงฺโฆ ปติฏฺฐิโต มยฺหํ อุเร สพฺพคุณากโร

๔ หทเย เม อนุรุทฺโธ สารีปุตฺโต จ ทกฺขิเณ
โกณฺฑญฺโญ ปิฏฺฐิภาคสฺมึ โมคฺคลฺลาโนสิ วามเก

๕ ทกฺขิเณ สวเน มยฺหํ อาสุํ อานนฺทราหุลา
กสฺสโป จ มหานาโม อุโภสุํ วามโสตเก

๖ เกสนฺเต ปิฏฺฐิภาคสฺมึ สุริโยว ปภงฺกโร
นิสินฺโน สิริสมฺปนฺโน โสภิโต มุนิปุงฺคโว

๗ กุมารกสฺสโป เถโร มเหสี จิตฺตวาทโก
โส มยฺหํ วทเน นิจฺจํ ปติฏฺฐาติ คุณากโร

๘ ปุณฺโณ องฺคุลิมาโล จ อุปาลี นนฺทสีวลี
เถรา ปญฺจ อิเม ชาตา นลาเฏ ติลกา มม
๙ เสสาสีติ มหาเถรา วิชิตา ชินสาวกา
ชลนฺตา สีลเตเชน องฺคมงฺเคสุ สณฺฐิตา
๑๐ รตนํ ปุรโต อาสิ ทกฺขิเณ เมตฺตสุตฺตกํ
ธชคฺคํ ปจฺฉโต อาสิ วาเม องฺคุลิมาลกํ
๑๑ ขนฺธโมรปริตฺตญฺจ อาฏานาฏิยสุตฺตกํ
อากาสจฺฉทนํ อาสิ เสสา ปาการสณฺฐิตา
๑๒ ชินาณาขลสํยุตฺเต ธมฺมปาการลงฺกเต
วสโต เม จตุกิจฺเจน สทา สมฺพุทฺธปญฺชเร
๑๓ วาตปิตฺตาทิสญฺชาตา พาหิรชฺฌตฺตุปทฺทวา
อเสสา วินยํ ยนฺตุ อนนฺตชินเตชสา
๑๔ ชินปญฺชรมชฺฌฏฺฐํ วิหรนฺตํ มหีตเล
สทา ปาเลนฺตุ มํ สพฺเพ เต มหาปุริสาสภา
อิจฺเจวมจฺจนฺตกโต สุรกฺโข
ชินานุภาเวน ชิตุปทฺทโว
ธมฺมานุภาเวน ชิตาริสงฺโฆ
สงฺฆานุภาเวน ชิตนฺตราโย
สทฺธมฺมานุภาวปาลิโต จรามิ ชินปญฺชเร.

คำแปล คาถาชินปัญชร ฉบับไทย

(แต่ปรับปรุงใหม่เฉพาะบางแห่งตามฉบับลังกา)

๑. พระพุทธะทั้งหลายทรงชนะมารพร้อมทั้งเสนาพาหนะ เสด็จสู่พระทีนั่งแห่งชัยชนะแล้ว พระพุทธะเหล่าใดเล่าทรงเป็นผู้ประเสริฐแห่งนรชน ทรงดื่มอมตรสแห่งสัจจะทั้งสี่แล้ว.

๒. พระพุทธะทั้งหลาย ๒๘ พระองค์ มีพระตัณหังกรเป็นต้น ทรงเป็นพระนายกผู้นำโลก พระมุเนศวรจอมมุนีทุกพระองค์นั้นทรงสถิตประทับบนกระหม่อมแห่งข้าพระเจ้า.

๓. พระพุทธเจ้าทรงสถิตประทับบนศีรษะ พระธรรมสถิตประทับที่ดวงตาของข้าพระเจ้า พระสงฆ์ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งคุณทั้งปวงสถิตประทับที่อุระของข้าพระเจ้า.

๔. พระอนุรุทธประทับที่หทัยของข้าพระเจ้า พระสารีบุตรประทับที่เบื้องขวา พระโกณฑัญญะประทับที่เบื้องหลัง พระโมคคัลลานะประทับที่เบื้องซ้าย.

๕. พระอานนท์และพระราหุลประทับที่หูเบื้องขวาของข้าพระเจ้า พระกัสสปะและพระมหานามทั้งสองประทับที่หูเบื้องซ้าย.

๖. พระโสภิตผู้เป็นมุนีที่แกล้วกล้า ถึงพร้อมด้วยสิริ เหมือนอย่างดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่าง ประทับที่สุดผมส่วนเบื้องหลัง.

๗. พระเถระผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้มีวาทะอันวิจิตร ชื่อพระกุมารกัสสป ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งคุณนั้นประทับที่ปากของข้าพระเจ้าเป็นนิตย์.

๘. พระเถระห้าพระองค์เหล่านี้ คือ พระปุณณะ พระอังคุลิมาล พระอุบาลี พระนันทะ พระสีวลี เกิดเหมือนอย่างดิลก (รอยเจิม) ที่หน้าผากของข้าพระเจ้า.

๙. พระมหาเถระทั้งหลาย ๘๐ ที่เหลือจากนี้ ผู้ชนะ ผู้เป็นสาวกของพระพุทธะผู้ทรงชนะ รุ่งเรืองอยู่ด้วยเดชแห่งศีล สถิตอยู่ที่อังคาพยพทั้งหลาย.

๑๐. พระรตนสูตรประจุอยู่เบื้องหน้า พระเมตตสูตรประจุอยู่เบื้องขวา พระธชัคคสูตรประจุอยู่เบื้องหลัง พระอังคุลิมาลสูตรประจุอยู่เบื้องซ้าย.

๑๑. พระขันธปริตร พระโมรปริตร และพระอาฏานาฏิยสูตร เป็นเหมือนอย่างฟ้าครอบ พระสูตร

ปริตรทั้งหลายที่เหลือกำหนดหมายเป็นปราการ.

๑๒. เมื่อข้าพระเจ้าอาศัยอยู่ด้วยกิจทั้ง ๔ อย่าง ในบัญชรแห่งพระสัมพุทธะ ประกอบด้วยลานเขตแห่งอาณาอำนาจแห่งพระพุทธะผู้ทรงชนะ ประดับด้วยปราการคือพระธรรมทุกเมื่อ.

๑๓ ขออุปัทวะ (เครื่องขัดข้อง) ทั้งภายนอกทั้งภายในทั้งหลาย ที่เกิดจากลมและน้ำดีเป็นต้น จงถึงความสิ้นไป ไม่มีเหลือ ด้วยเดชแห่งพระชินะผู้ไม่มีที่สุด.

๑๔. ขอพระมหาบุรุษผู้เลิศกล้าทั้งหลายทั้งปวงนั้นโปรดอภิบาลข้าพระเจ้าผู้สถิตในท่ามกลางแห่งพระชินบัญชรอยู่บนพื้นแผ่นดิน.

ข้าพระเจ้ามีความรักษาดี โดยทำให้ครบถ้วนทุกทางอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ ขอจงชนะอุปัทวะด้วยอานุภาพพระพุทธะผู้ทรงชนะ ชนะข้าศึกขัดข้องด้วยอานุภาพแห่งพระธรรม ชนะอันตรายด้วยอานุภาพแห่งพระสงฆ์ อันอานุภาพแห่งพระสัทธรรมอภิบาลประพฤติอยู่ในพระชินบัญชรเทอญ.

พระธรรมเทศนา บรมธรรมกถา

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันพระราชสมภพ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร

รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวัง

วันอาทิตย์ที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๑

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อาโรคฺยปรมา ลาภา สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ
วิสฺสาสปรมา ญาตี นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในบรมธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ในงานทรงบำเพ็ญพระราช-

กุศลถวายสมเด็จพระบุรพมหากษัตริยาธิราช อาทิ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระสยามเทวาธิราช สยามรัฐิกเทวดาทั้งปวง และพระราชทานสมเด็จพระเทพ-รัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี เพื่อทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ ในมหา-มงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๑ นี้

สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชทุกพระองค์ผู้ทรงปกครองไทยรัฐสีมาอาณาเขตนี้ให้เจริญสวัสดีมาโดยลำดับ ชื่อว่าได้ทรงเป็นพระราชบุรพการีผู้ทรงทำพระราชอุปการคุณทั้งปวงแก่ประเทศชาติ และปวงชนผู้เกิดมาอาศัยอยู่ในประเทศชาตินี้ และพระสยามเทวาธิราช พระสยามเทวารักษ์ทั้งปวง ซึ่งล้วนเป็นสยามรัฐิกเทวดาผู้ได้อภิบาลรักษาพระเศวตฉัตร พระองค์พระมหา-กษัตริย์ พระราชวงศ์ พร้อมด้วยประเทศชาติพสกนิกรประชาชนทุกหมู่เหล่า ให้แคล้วคลาดให้สงบอุปสรรคศัตรูภยุปัทวันตราย โดยอาการที่ปรากฏออกมาเป็นความเกษมสวัสดีอย่างที่ไม่น่าเป็นไปได้หลายครั้งหลาย

คราว จึงชื่อว่าเป็นบุรพการีผู้กระทำอุปการคุณร่วมกับสมเด็จพระบรมราชบุรพการีทุกพระองค์ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงพระราชอนุสรณ์ถึงพระราชคุณูปการของสมเด็จพระบรมราช-บุรพการีพร้อมทั้งพระสยามเทวาธิราช สยามรัฐกเทวดาโดยที่เป็นเหตุแห่งความดำรงอยู่และความเจริญสวัสดีของแผ่นดินไทยประชาชนชาวไทย กับทั้งพระพุทธ-ศาสนาที่สามารถเป็นที่พึ่งให้พ้นทุกข์ได้ตามควรแก่การปฏิบัติ จึงทรงพระราชปรารภวันอันเป็นมหามงคลนี้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย ชื่อว่าได้ทรงตั้งอยู่ในกตัญญู-กตเวทิตาธรรมซึ่งเป็นภูมิชั้นของสาธุชน ตามพระพุทธนิพนธ์ที่ตรัสไว้ว่า "ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตญฺญู-กตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิชั้นของสาธุชน" ดังนี้ ข้อนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความสถิตดำรงมั่นตลอดจิรกาล และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสิริราชสมบัติ พระราชวงศ์พร้อมด้วยประเทศชาติประชาชน

อนึ่ง วันที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนี้เป็นวันตรงกับวันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาเจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยาม

บรมราชกุมารี ทรงพระราชปรารภวันอันเป็นมหามงคลนี้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสมเด็จพระสยามบรมราชกุมารีพระองค์นั้น ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติบุพการีธรรมในฐานะเป็นองค์พระราชบุพการีที่ตรัสเรียกว่าพรหมเป็นต้นของบุตรธิดา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า

"พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปิกา

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ปชาคือบุตรธิดาผู้เกิดมาเรียกว่า เป็นพรหม เป็นบุรพาจารย์ เป็นอาหุเนย ผู้ควรบูชา ของบุตรธิดาทั้งหลาย" ดังนี้

ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๐ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาค เฉลิมพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติสยามบรมราชกุมารี เป็นเหตุยังความปีติปราโมทย์ให้บังเกิดขึ้นโดยทั่วไป เพราะสมเด็จพระสยามบรมราช

กุมารีพระองค์นั้น ทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติ ดังที่ปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการนั้นทุกประการ อันประชาชนเป็นอันมากย่อมได้เห็น ได้ทราบ ได้รับรองกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว ต่อมาได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายิกาผู้อำนวยการสภากาชาดไทยเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๐ สมเด็จพระสยามบรมราชกุมารีพระองค์นี้ทรงได้รับความสำเร็จในการศึกษาอย่างงดงาม ปัจจุบันทรงศึกษาต่อระดับปริญญาโท ทั้งที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย และที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งได้ทรงพระราชอุตสาหะปฏิบัติกิจการอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชนเป็นอเนกประการ ได้ทรงปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้พระบรมชนกนาถชนนีในพระราชภารกิจที่ทรงมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีสมพระราชประสงค์ ทั้งได้ทรงปฏิบัติสนองพระเมตตาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารผู้สมเด็จพระเชษฐภาดา พระผู้ทรงเป็นแบบอย่างนำสมเด็จพระขนิษฐภาดาโดยแท้ จึงนับว่า

เป็นพระราชกุศลบารมีแห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ที่ทรงมีพระราชโอรสธิดาทรงพระเจริญด้วยพระปรีชาสามารถเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติแห่งขัตติยราชกุมารกุมารี ทรงปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณในกิจและโอกาสนั้น ๆ ทันเวลา และเป็นบุญวาสนาของประเทศชาติประชาชนชาวไทยที่ได้มีพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ทรงเป็นหลักชัยและหลักใจได้อย่างแท้จริง

อันองค์สมเด็จพระสยามบรมราชกุมารีนั้น ในปัจจุบันแม้จะได้ทรงรับพระราชภาระธุระเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก ก็ได้ทรงมีพระราชอุตสาหะปฏิบัติโดยทั่วถึงสมบูรณ์ พร้อมกันไปกับทรงศึกษาต่อไปโดยไม่ทรงหยุดยั้ง ด้วยทรงตั้งพระราชหฤทัยแน่วแน่ที่จะทรงนำวิชาการที่ทรงศึกษาทั้งนั้นมาทำประโยชน์แก่แผ่นดินให้ยิ่งขึ้นไป

เพื่อเฉลิมพระราชศรัทธาในธรรมปฏิปทาตามพุทธศาสโนวาทอันอาจเป็นอุปการเหตุแห่งพระราชปฏิปทาทั้งในด้านการศึกษา ทั้งในด้านการทรงปฏิบัติพระราชกรณียะทั้งปวง จึงขอพระราชทานถวายวสัชนาด้วย

พระธรรมบทคาถาหนึ่ง ซึ่งขอพระราชทานยกไว้เป็นบทอุเทศ ณ เบื้องต้นว่า อาโรคฺยปรมา ลาภา เป็นต้น แปลความว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง ความคุ้นเคยไว้วางใจเป็นญาติอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้

ลาภ คือการได้สิ่งทั้งหลายมาหรือสิ่งทั้งหลายที่ได้มา เป็นโลกธรรมข้อหนึ่ง คู่กับอลาภ คือการไม่ได้ และคนทั่วไปต้องการลาภ จึงเป็นโลกธรรมส่วนอิฏ-ฐารมณ์ คือส่วนที่รักใคร่ปรารถนาต้องการ ทำไมลาภจึงเป็นอิฏฐารมณ์ของโลก ก็เพราะลาภเป็นสิ่งที่เกื้อกลให้เกิดความสุข เช่นได้ลาภ คือเครื่องอุปโภคบริโภคก็จะไม่ลำบากขาดแคลน จะดำรงชีวิตอยู่เป็นสุข แต่ถ้าร่างกายของตนมีโรคภัยไข้เจ็บก็ไม่อาจที่จะบริโภคลาภได้ ต้องรักษาตนเองให้หายจากโรค ถ้าเป็นโรคที่ทำให้ทุพพลภาพก็ไม่สามารถที่จะทำกิจการอะไรให้เกิดลาภใหม่ขึ้นได้ ฉะนั้น สิ่งที่พึงต้องการเป็นอันดับแรกของคนก็คือ ความไม่มีโรคอันหมายถึงร่างกายมีสุขภาพอนามัยปราศจากโรคที่ทำให้ทุพพลภาพ ไร้สมรรถภาพเป็นเหตุให้สามารถทำการงาน สามารถบริโภคใช้สอย

ลาภต่าง ๆ ที่ได้มาให้เกิดความสุข ความไม่มีโรคจึงเป็นลาภอย่างยิ่งหรือยอดของลาภ ในบัดนี้ความรู้ในวิธีการป้องกันการรักษาอนามัย วิธีบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ดีขึ้นมาก ได้มีโรงพยาบาล มีสถานสงเคราะห์คนไข้เจ็บต่าง ๆ ทั้งผู้มีใจกรุณาก็ได้พากันบริจาคเพื่อสงเคราะห์ แต่ก็พึงตั้งข้อสังเกตว่า เป็นหน้าที่ของทุก ๆ คนจะพึงรักษาตนด้วยตนเองทุก ๆ วัน ไม่ควรจะคิดว่ามีแพทย์มีโรงพยาบาลอยู่พร้อม หรือมียาที่ดี ๆ เป็นอะไรขึ้นก็ไม่เป็นอะไร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเพื่อปฏิบัติรักษาตนให้มีอนามัยไว้หลายข้อ เช่น **สัมมาอาชีวะ** ประกอบอาชีพโดยชอบ อันหมายถึงในทางสุจริตและในทางที่ชอบด้วยหลักสุขลักษณะ คือแม้ว่าจะในทางสุจริตก็มิใช่ว่าจะหักโหมจนเกินกำลังหรือในวิธีที่ก่อโรคให้เกิดแก่ร่างกาย **สมชีวิตา** ความครองชีวิตสม่ำเสมอ อันหมายถึงการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฟูมฟายนัก ไม่ให้เบียดกรอนัก หมายถึงการจัดให้มีการบริโภค การทำงาน การพักผ่อน อันรวมเรียกว่าการดำรงหรือการดำเนินชีวิตโดยชอบสม่ำ

เสมอ **โภชเนมัตตัญญุตา** ความรู้ประมาณในการบริโภคอันหมายถึงความรู้จักมาตรา คือประมาณในคุณภาพในปริมาณเป็นต้นของอาหาร นอกจากนี้ยังได้ทรงสอนให้เว้นจากอบายมุขต่าง ๆ เช่น เป็นนักเลงสุรา นักเลงการพนัน นักเที่ยวกลางคืน เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นเครื่องก่อโรคให้เกิดแก่ร่างกาย หลักธรรมเหล่านี้เป็นธรรมเครื่องรักษาตนรักษาร่างกายให้มีผาสุก เมื่อทุกคนได้ใส่ใจรับไปปฏิบัติ ก็จะเห็นผลว่าจะมีผาสุกแก่ร่างกายตลอดถึงแก่ทรัพย์ จะมีความผาสุกในการครองชีวิต

แต่ทางพระพุทธศาสนามิได้หยุดอยู่เพียงความไม่มีโรคทางกายเท่านั้น ได้มุ่งสอนถึงความไม่มีโรคทางใจเป็นข้อสำคัญ ในมาคัณฑิยสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ปริพพาชกชื่อว่า มาคัณฑิยะ มีความย่อในบางตอนว่า คนที่มีจิตใจดิ้นรนทะยานอยากปรารถนากระหายอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ก็ย่อมดิ้นรนใจไปในสิ่งเหล่านั้น เมื่อได้มาปฏิบัติอบรมจิตใจให้สงบความอยากความกระหายเสียได้ ก็ย่อมไม่ต้องการสิ่งเหล่านั้น ซึ่งก่อนแต่นั้นได้มีความปรารถนาต้องการเป็นอันมาก เปรียบ

เหมือนคนเป็นโรคเรื้อน มีร่างกายเป็นแผลแตกไปทั่ว มีความเจ็บคันไปทั้งตัว จึงต้องไปย่างกายที่หลุมถ่านเพลิงอันร้อน ต่อมาญาติมิตรได้นำเขาไปหาหมอให้รักษาบำบัดจนหายจากโรค เมื่อหายแล้วแม้เขาจะได้เห็นคนเป็นโรคเรื้อนอื่น ๆ พากันย่างกายที่ถ่านเพลิงอันร้อน เขาก็หาปรารถนาจะไปย่างกายที่ถ่านเพลิงไม่ อันที่จริงในขณะที่เขาเป็นโรคเรื้อนอยู่หรือในขณะที่เขาหายโรคแล้ว ไฟถ่านเพลิงก็คงร้อนให้เกิดทุกข์เหมือนกันนั่นเอง แต่ตัวเขาเองต่างหากที่มีความรู้สึกต่างกันในขณะที่เป็นโรค ก็โรคนั้นเองที่ทำให้ต้องการไฟ วิ่งไปหาไฟ ให้ไฟลนตนเองและรู้สึกว่าเป็นสุข เมื่อหายโรคแล้วก็ไม่ต้องการวิ่งไปหาไฟให้ไฟลน และได้พบความสุขอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความสุขอันแท้จริง พระพุทธเจ้าได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายที่ให้ถึงอมตธรรมทางมีองค์ประกอบ ๘ ประการเป็นทางเกษมสวัสดี ดังนี้ ฝ่ายมาคัณฑิยะปริพพาชกได้ฟังพระพุทธอุทานนั้นได้กราบทูลว่า น่าแปลกที่พระพุทธอุทานนี้ไปสบกันตรงกันกับภาษิตของท่าน

บุรพาจารย์ปริพพาชกซึ่งได้กล่าวว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ว่าดังนี้แล้วได้ลูบกายของตนด้วยมือ กราบทูลว่า นี่แหละคือความไม่มีโรค นี้แหละคือนิพพาน เพราะว่าตนไม่มีโรคอะไรเบียดเบียน มีสุขอยู่จนบัดนี้ คำของมาคัณฑิยะนี้แสดงว่ามาคัณฑิยะมีความเข้าใจเพียงว่า ความไม่มีโรคที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสอุทานเป็นความไม่มีโรคทางกาย และข้อนี้เองคือนิพพาน ซึ่งตนเองมีอยู่แล้วในเวลานั้นตามที่เคยฟังและเคยเข้าใจในบทธรรมเช่นเดียวกันนี้จากบุรพาจารย์ของตน พระพุทธเจ้าได้ตรัสอบรมต่อไปโดยความว่า คนตาบอดไม่เห็นอะไรเลยได้ฟังคนตาดีพูดถึงผ้าขาว ก็แสวงหาผ้าขาว ได้มีคนผู้หนึ่งนำผ้าเปื้อนเปรอะมาลวงให้ว่าเป็นผ้าขาวสะอาด เขารับมานุ่งห่มแล้วดีใจ พูดอวดใคร ๆ ว่าผ้าขาวสะอาด ทั้งที่ไม่รู้ไม่เห็นเอง เพียงแต่เชื่อคนตาดีที่เขามาลวงเท่านั้นมีอุปมาฉันใด คนที่ไม่มีปัญญาก็ฉันนั้น ไม่รู้ไม่เห็นความไม่มีโรคและนิพพาน ก็พูดไปเช่นนั้น ร่างกายนี้เป็นรังโรค มาคัณฑิยะยังมาชี้เอาว่าเป็นความไม่มีโรคเป็นนิพพาน มาคัณฑิยะได้ฟังดังนั้นก็กลับได้สำนึก จึง

กราบทูลขอให้ตรัสบอก พระองค์ตรัสว่าก็เหมือนอย่างคนตาบอดที่ญาติมิตรไปขอให้หมอรักษา ถ้าหมอรักษาเท่าไรก็ไม่หาย หมอก็เหนื่อยเปล่า ลำบากเปล่า ฉันใด ถ้าตรัสบอกมาคัณฑิยะก็ไม่เข้าใจ ก็จะทรงเหนื่อยเปล่าฉันนั้น มาคัณฑิยะได้กราบทูลขอให้ตรัสบอกอีก แสดงว่ามีความตั้งใจจะรับกระทำจริง จึงได้ตรัสอบรมต่อไปมีความว่า คนตาบอดที่เขานำผ้าเปื้อนไปลวงให้ใช้ว่าเป็นผ้าขาวสะอาดนั้น ครั้นได้มารักษาตาที่บอดหายแล้ว ก็ได้ทราบว่าได้ถูกคนลวงมาเสียนาน ฉันใดมาคัณฑิยะก็ฉันนั้น ถ้าพึงรู้ความไม่มีโรค พึงเห็นนิพพาน พร้อมกับความเกิดขึ้นแห่งปัญญาจักษุนั้น ก็จะละความติดด้วยความพอใจยินดีในกองความยึดถือทั้งหลายได้และจะพึงได้ความคิดความรู้ขึ้นว่าได้ถูกจิตนี้ลวงมาช้านาน มาคัณฑิยะได้กราบทูลขอให้ทรงแสดงธรรมโดยที่ตนจะหายจากความบอด พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติดังนี้ ข้อหนึ่ง คบสัปบุรุษคือคนดี ข้อสอง ฟังธรรมของสัปบุรุษคือคนดี ข้อสาม ปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรมตามที่ได้ฟังแล้ว และเมื่อปฏิบัติอยู่ดังนี้จักรู้จักเห็นได้เองว่าเหล่านี้เป็นโรค เป็นฝี

เป็นศร เสียบ ซึ่งได้ดับไปในที่นี้ พระสูตรนี้มุ่งแสดงความไม่มีโรคทางจิตใจ คือจิตใจจะสงบจากความดิ้นรนกระหาย ปรารถนา ฉะนั้น จึงจับความได้ว่าโรคทางจิตใจนี้คือความดิ้นรน กระหาย ปรารถนา ซึ่งเรียกว่าเป็นกิเลสในใจนั่นเอง โดยตรงก็ได้แก่ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก โลภะความโลภอยากได้ ความไม่มีโรคทางจิตใจที่สมบูรณ์ก็คือความที่มีจิตใจสงบระงับจากความกระหาย ปรารถนา ความโลภอยากได้ แต่เมื่อจะแสดงโดยสามัญสำหรับเป็นข้อปฏิบัติทั่วไปก็คือเพียงแต่ความสงบจิตใจได้จากความดิ้นรนปรารถนาต้องการ อันเป็นตัวความโลภในทางที่ผิด เช่นในทางทุจริตต่าง ๆ อีกอย่างหนึ่งแม้ในทางสุจริต คือในทางดีต่าง ๆ ถ้าเป็นความดิ้นรนปรารถนาต้องการ เป็นความโลภอยากได้ที่เกินไป ก็จำเป็นจะต้องทำความสงบจิตใจจากความดิ้นรนปรารถนาต้องการความโลภอยากได้เช่นนั้นเหมือนกันนี้เป็นความไม่มีโรคทางจิตใจที่พึงต้องการในที่ทั่วไป ในกาลเวลาทั่วไป ถ้าโรคทางจิตใจข้อนี้ยังรักษาไม่ได้ก็ยากที่จะห้ามการแสวงหาในทางที่ผิดต่าง ๆ ยากที่จะห้ามทุจริตและความเดือดร้อนเสื่อมโทรมที่เกิดจากทุจริต

ต่าง ๆ และยากที่จะประสบความสำเร็จอันสมบูรณ์และยั่งยืนแม้ที่เป็นไปในทางดี หมอที่จะพึงรักษาให้หายโรคกิเลสทางใจนี้ก็คือพระพุทธเจ้า และยาสำหรับรักษาโรคก็คือพระธรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากธรรมโอสถแล้วไม่มียาที่จะรักษาให้หายโรคกิเลสนี้ได้เลย ธรรมโอสถขนาดหนึ่งที่สำคัญก็คือสันโดษ ที่ตรัสไว้ในข้อที่สอง ว่าสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

สันโดษได้แก่ความอิ่ม ความพอ ตรงกันข้ามกับความอยากที่ไม่อิ่มไม่พอ ซึ่งเป็นโรคกิเลสทางจิตใจข้อสำคัญ เพราะความอยากชนิดนี้เองเป็นตัวโรค เครื่องเสียบแทง เป็นฝีกลัดหนองอยู่ในใจ เป็นศรเสียบใจ และจิตใจเช่นนี้เองเป็นเครื่องลวงบุคคลให้เข้าใจผิด เพราะเมื่อมีโรคเช่นนี้เกิดขึ้นอยู่ บุคคลก็กลายเป็นผู้บอด มีจิตของตนเองหลอกให้เห็นให้คิดไปต่าง ๆ ในทางที่ผิด จนกว่าจะได้ความคิดที่เป็นตัวสติปัญญาเป็นความสว่างขึ้น ด้วยอาศัยธรรมคือสันโดษ ความอิ่ม ความพอ ฉะนั้น เมื่อความที่อยากจะได้ในทางที่ผิดเกิดขึ้นหรือความอยากแม้ในทางที่ถูกแต่เกินไป ซึ่งย่อมจะรู้ตนเองได้ ก็ทำสติกำหนดความรู้นั้นที่จิตใจว่าเป็น

โลภมากไปเสียแล้ว และพยายามคิดว่าอิ่มเสียที พอเสียที ให้หลาย ๆ ครั้ง พร้อมทั้งพิจารณาถึงความแก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นธรรมดาของชีวิต ถึงความดีความชั่ว บุญบาปซึ่งเป็นกรรมติดตนอยู่เนือง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ สันโดษก็จะเกิดซึบซาบในจิตใจได้ ยาแก้โรคทางร่างกาย เมื่อบริโภคเข้าไปแล้ว ยาเข้าไปซึมซาบในร่างกาย จึงจะบำบัดโรคได้ฉันใด ยาธรรมก็ฉันนั้น เมื่อได้อบรมให้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจได้ จึงจะบำบัดกิเลสในจิตใจได้ เบื้องต้นก็ต้องพยายามใช้ทั้งที่แม้ไม่อยากจะใช้ เพราะจิตซึ่งเป็นผู้ลวงนั้นจะคอยลวงนำไปในทางที่ผิด เหมือนอย่างคนเป็นโรคเรื้อนที่โรคนำให้วิ่งไปหากองไฟ แต่เมื่อได้พยายามปฏิบัติตามหลักสามข้อของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสสอนไว้แล้ว คือ คบคนดี ฟังธรรมหรือคำแนะนำของคนดีและปฏิบัติตาม ก็จะกลับได้สติปัญญาของตนขึ้น สันโดษก็จะเกิดซึบซาบในจิต ทำให้จิตใจเกิดสว่างไสวขึ้น มองเห็นความจริง เห็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ แต่ก็มีปัญหาที่คนไม่น้อยข้องใจ ว่าสันโดษเป็นเครื่องถ่วงความเจริญก้าวหน้า เพราะเมื่อพากันอิ่มหรือพอเสีย

แล้ว ก็ไม่คิดจะทำความเจริญก้าวหน้าอะไรต่อไป จึงควรทำความเข้าใจเรื่องสันโดษให้ดี ว่าสันโดษเป็นคนละเรื่องกับปัญหาดังกล่าว เครื่องถ่วงความเจริญคือความเกียจคร้านไม่ขวนขวายคิดอ่านทำการงานให้ก้าวหน้า ยังมีเครื่องทำลายความเจริญอีก คือความริษยา ความประพฤติตนในทางอบายมุขต่าง ๆ นอกจากนี้ก็คือความทุจริตทั้งปวง ทางพุทธศาสนาได้มีธรรมสำหรับแก้ เช่นความเพียรใช้แก้ความเกียจคร้าน ความเว้นอบายมุขใช้แก้ความเสื่อมเสียเพราะอบายมุข และสันโดษใช้แก้ความโลภหรือความปรารถนาเกินส่วน ที่เป็นเหตุให้ทำทุจริต หรือแม้ที่ให้ทำเกินไป เช่นทำเกินกำลัง ธรรมมีหลายข้อที่จะพึงใช้แก้ไขเหตุการณ์ในฐานะต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างยาหลายขนานสำหรับแก้โรคต่าง ๆ ถ้าใช้ยาผิดจะไปโทษยาก็ไม่ถูก ยาดีอยู่แล้วต้องใช้ให้ถูกด้วย และจะต้องรู้โรคสมุฏฐาน รู้จักใช้ยา การใช้ธรรมก็เช่นเดียวกัน คนที่เกียจคร้านอยู่แล้วไปใช้สันโดษเข้าอีกในกิจที่ควรทำ ก็เลยไม่ทำอะไร เช่นเดียวกับคนที่เป็นโรคง่วงนอนอยู่แล้วไปใช้ยานอนหลับเข้าอีกก็เลยหลับไปเสียเลย ฉะนั้นในฐานะ

เช่นนี้ต้องใช้ความเพียร พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า ไม่สันโดษในกุศลคือในการทำความดี เพราะคนเรามีความดีที่จะต้องทำมาก ฉะนั้น ก็อย่าเพ่อพอเสียในความดีที่ทำหรือที่มีอยู่แล้ว ต้องทำต่อไป และเมื่อได้รับผลต่าง ๆ เช่นลาภยศเป็นต้น ก็ให้มีสันโดษ คือให้มีความยินดีพอใจตามที่ได้ หรือแม้จะไม่ได้ก็ให้ปฏิบัติระงับใจมิให้สะดุ้งสะเทือนเดือดร้อน อนึ่ง ที่ตรัสสอนให้ไม่สันโดษในกุศล ก็มิได้หมายความว่าให้ทำความเพียรจนเกินกำลัง แต่ให้มีมัตตัญญุตา คือความรู้ประมาณ ฉะนั้น พระอาจารย์จึงได้ขยายความสันโดษออกไปเป็น ๓ คือ ยถาลาภสันโดษ ความยินดีตามที่ได้ ยถาพลสันโดษ ความยินดีตามกำลัง ยถาสารุปสันโดษ ความยินดีตามสมควร ขอบเขตของสันโดษตามที่กล่าวนี้เข้าใจได้ง่ายอยู่แล้วว่ามีเหตุผลสมควร ถ้ากลับความกันเสีย ก็ยิ่งเห็นได้ง่าย เช่นความไม่ยินดีตามได้อันหมายถึงปรารถนาเกินกว่าส่วนที่พึงได้ ความไม่ยินดีตามกำลัง อันหมายถึงความปรารถนาเกินกำลัง ความไม่ยินดีตามสมควร อันหมายถึงความปรารถนาเกินสมควร หรือในทางที่ไม่สมควรดังนี้

ย่อมนำให้ประพฤติผิด เช่นทำเกินกำลังทำไม่สมควร เพราะความปรารถนากระหาย หรือเพราะความโลภ ในฐานะเช่นนี้ต้องใช้สันโดษแก้ คือฝึกทำใจให้รู้จักอิ่ม รู้จักพอในลาภผลที่ได้มาตามควรแก่กำลังและความสมควรของตน หากจะปรารถนาผลให้ยิ่งขึ้นไปก็ให้ทำความเพียรประกอบเหตุในทางที่ชอบเพิ่มกำลังให้มากขึ้น เช่นในทางธรรมหรือทางใจก็ต้องฝึกสมาธิเป็นการพักทางใจ เพื่อให้มีพลังทำงานได้มากขึ้นในทางโลกหรือทางกาย ก็ต้องพักผ่อนทางกายเพื่อให้มีกำลังปฏิบัติงานต่อไป และต้องปรับปรุงความเหมาะสมหรือรูปของการงานให้ดีขึ้น อันนับเข้าในข้อว่าสารุป คือสมรูป หรือสมควรนั่นเอง แม้เช่นนั้นก็ต้องมีขอบเขต จะปล่อยไปตามความปรารถนาต้องการหาได้ไม่ ต้องมีความรู้จักอิ่มรู้จักพอ ซึ่งเป็นตัวสันโดษ ในครั้งพุทธกาลได้มีภิกษุใหม่รูปหนึ่งออกบวชด้วยศรัทธา ชื่อพระโสณะโกฬิวิสะ ทำความเพียรเกินขนาด เดินจงกรมไม่หยุด จนเท้าแตก ก็ไม่ได้บรรลุธรรมพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง จนเกิดความท้อใจ ฝ่ายพระศาสดาได้ทรงทราบจึงเสด็จไปตรัสถามว่า เมื่อครั้งท่านยัง

เป็นคฤหัสถ์ท่านฉลาดเข้าใจในเสียงพิณ เมื่อสายพิณของท่านตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป จะมีเสียงควรฟังได้หรือ ท่านได้กราบทูลว่า ไม่อย่างนั้น จึงได้ตรัสถามต่อไปว่า เมื่อสายพิณของท่านไม่ตึงนักไม่หย่อนนักตั้งอยู่ในขั้นที่เสมอแต่พอดี จะมีเสียงที่ควรฟังได้หรือ ท่านกราบทูลว่าเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสอบรมต่อไปว่า ข้อนี้แลฉันใด ความเพียรก็ฉันนั้น ความเพียรที่ปรารภเกินไปนักก็เป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ที่ย่อหย่อนนักก็เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน เหตุนั้นท่านจงตั้งความเพียรแต่พอเสมอ และจงทราบความที่อินทรีย์ต้องเป็นของเสมอ ๆ กัน คือศรัทธากับปัญญา ความเพียรกับสมาธิต้องพอดี ๆ กันให้ตลอดไป มิให้ปฏิบัติเป็นอัตตกิลมถานุโยค คือการทำทรมานตนให้ลำบากอันเป็นทางตึงเกินไป มิให้เป็นกามสุขัลลิกานุโยค คือประกอบตนพัวพันอยู่ด้วยความสุขทางรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่น่าปรารถนาพอใจ อันเป็นทางหย่อนเกินไป แต่ให้ดำเนินมัชฌิมาปฏิปทาประกอบด้วยขันติวิริยะ พระโสณะโกฬิวิสะตั้งอยู่ในพระโอวาทที่พระบรมศาสดาโปรดประทาน ตั้งความเพียรแต่พอ

ประมาณไม่ยิ่งหย่อนนัก ก็ได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ดังนี้ จึงมีสุภาษิตเตือนใจไว้เป็นอย่างดียิ่งว่า "ไม่พึงพยายามทำกิจการในทางโลกแม้ที่ดีให้มากเกินไปจนเกินกำลังของตนที่จะทำได้ จนอาจทำให้ไม่สำเร็จเรียบร้อยสักอย่างเดียว อุปมาเหมือนเอาอาหารที่ดีใส่เต็มปาก จนกระทั่งกลืนก็ไม่ได้ คายก็ไม่ได้ แม้แต่เคี้ยวก็ไม่ไหว ผลที่สุดอาจสำลักลำบาก"

สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง เพราะทำให้จิตใจได้รู้จักกับความมั่งมี จิตใจที่ขาดสันโดษ ประกอบด้วยความปรารถนากระหายในสิ่งต่าง ๆ ย่อมรู้สึกว่าขาดแคลนอยู่เสมอ แม้จะได้ภูเขาที่เป็นทองทั้งลูกก็คงขาดแคลนอยู่นั่นเอง ท่านจึงมีแสดงว่า แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาคือความอยากไม่มี จึงไม่มีโอกาสได้รู้จักกับความมั่งมี รู้จักแต่ความยากจนขาดแคลน มีทรัพย์เท่าไรก็เหมือนไม่มี ทรัพย์เหล่านั้นมีค่าเท่ากับเชื้อสำหรับสุมกองไฟคือความอยากเท่านั้น ใส่เชื้อให้ไฟมากเท่าไรไฟก็กองโตขึ้นเท่านั้น ฉันใด ใส่เชื้อคือสิ่งต่าง ๆ ให้ตัณหาเท่าไร ความอยากก็กองโตขึ้นเท่านั้น ฉันนั้น ต่อเมื่อมีสันโดษคือความอิ่มความพอขึ้น จึงจะเกิดความ

มั่งมีและความสุข ทั้งเป็นเครื่องรับประกันผู้ที่มีอยู่ได้ว่าจะไม่ทำอทินนาทานและไม่ทำทุจริตอื่น ๆ ทั้งไม่ทำสิ่งอะไรที่เกินไป ที่ไม่เหมาะไม่ควร จึงเป็นที่ควรทำความคุ้นเคยไว้วางใจได จึงได้ตรัสไว้ต่อไปว่า **วิสฺสาสปรมา ญาตี** ความคุ้นเคยไว้วางใจกันเป็นญาติอย่างยิ่ง

อันความคุ้นเคยไว้วางใจเรียกว่าวิสาสะ ความวิสาสะนี้ถ้ามีในผู้ที่มีจิตใจไม่สมควร ย่อมเป็นเหตุให้เกิดอันตราย ดังพระพุทธภาษิตว่า **วิสฺสาสา ภยมนฺเวติ** แปลว่าวิสาสะนำให้เกิดภัย แต่ถ้ามีในผู้ที่มีจิตใจที่สมควรจึงจะนำให้เกิดความสวัสดี จิตใจที่สมควรนั้นคือจิตใจที่ไม่เป็นโรคหิวกระหาย มีสันโดษตามพระพุทธภาษิตสองข้อข้างต้นนั้น เพราะจิตใจเช่นนี้เองเป็นที่ควรคุ้นเคยไว้วางใจ แม้ตนเอง เมื่อจิตใจยังมีโลภ ไม่มีสันโดษ ก็ไว้วางใจตนเองไม่ได้ แต่เมื่อตนเองมีจิตใจสงบจากโรคทางใจ มีสันโดษ จึงไว้วางใจตนเองได้ ฉะนั้น วิสาสะความคุ้นเคยไว้วางใจด้วยจิตใจที่สงบมีสันโดษจึงเป็นญาติอย่างยิ่ง เพราะเมื่อมีวิสาสะดังกล่าวจึงชื่อว่ามีญาติ ตลอดถึงมีมิตรสหายโดยแท้

เมื่อแสดงโดยอรรถะอันละเอียด จิตใจที่พึ่งไว้วางใจได้โดยสมบูรณ์ ต้องเป็นจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาดปราศจากโรคทางจิตใจสิ้นเชิง เป็นจิตใจที่ปราศจากความหิวกระหาย มีความอิ่ม มีความเต็มบริบูรณ์ ไม่มีกิเลสเปรียบเหมือนลูกศรเสียบแทงให้กระวนกระวายกระสับกระส่าย จึงมีพระพุทธภาษิตแสดงต่อไปว่า นิพพาน-ธรรมที่ไม่มีกิเลส ที่เปรียบเหมือนลูกศรเป็นเครื่องเสียบแทงจิตใจ เป็นสุขอย่างยิ่ง เพราะเป็นที่สุดทุกข์ด้วยประการทั้งปวง แต่เมื่อกล่าวในทางปฏิบัติโดยลำดับ การปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา ตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำ เป็นไปในทางแห่งสันติ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความสุขโดยลำดับ นับเข้าในข้อนี้

เมื่อกล่าวถึงนิพพาน ก็มักจะเป็นที่ตกใจว่าเป็นธรรมสุดเอื้อม แต่อันที่จริงธรรมทุกข้อทุกบทที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเป็นไปเพื่อนิพพานทั้งนั้น เป็นไปเพื่อดับกิเลสกองทุกข์ ไม่มีเพื่อจะก่อกิเลสและกองทุกข์แม้แต่น้อย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง อย่างสามัญ เป็นไปเพื่อละบาปอกุศล เพื่อทำกุศลให้ถึงพร้อม และเพื่อ ำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส การปฏิบัติตาม

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้จึงเป็นไปเพื่อนิพพาน ผู้ปฏิบัติก็ได้ชื่อว่าหันหน้าไปสู่นิพพาน แม้ว่านิพพานจะยังอยู่ไกลก็ตาม เมื่อจะเดินทางไปสู่ที่นั้นก็ต้องหันหน้าไปสู่ที่นั้น จึงจะถึงที่นั้นได้ในที่สุด ฉะนั้น ธรรมทั้งสิ้นท่านจึงแสดงว่ามีวิมุติคือความหลุดพ้นเป็นรส เหมือนอย่างมหาสมุทรทั้งสิ้นมีความเค็มเป็นรส ผู้ปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทุกข้อทุกบท ย่อมได้วิมุติรสจากการปฏิบัติที่น้อยหรือมากตามควรแก่การปฏิบัติทุกครั้งทุกคราวไป พิจารณาดูที่จิตของตนย่อมจะรู้ได้ และหากนึกต่อไปว่าได้วิมุติรสอย่างเต็มที่แล้วจะมีความสุขเพียงไร นิพพานจึงเป็นสุขอย่างยิ่งโดยแท้จริง

รวมความว่า บรรดาลาภทั้งหลาย ความไม่มีโรคย่อมเป็นลาภอย่างยิ่ง บรรดาทรัพย์ทั้งหลายสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง บรรดาญาติทั้งหลาย ความคุ้นเคยไว้วางใจเป็นญาติอย่างยิ่ง บรรดาความสุขทั้งหลาย นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง บรมธรรมทั้ง ๔ ประการนี้จึงเป็นมงคลเหตุให้ถึงความเจริญด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จบรมบพิตรพระราช-

สมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงบำเพ็ญอุทิศถวายสมเด็จพระบรมบุรพกษัตริยาธิราช พระสยามเทวาธิราช และสยามรัฐีกเทวดาทั้งปวง จงสำเร็จเป็นไปเพื่อพระราชหิตสุขสมบัติแด่สมเด็จพระบรมบุรพกษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ พร้อมทั้งเป็นไปเพื่อเป็นเทวดาพลีธรรมบรรณาการ แด่พระสยามเทวาธิราชและสยามรัฐีกเทวดาทั้งปวง สมตามพระราชเจตนาอุทิศทุกประการ

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคา
มหาสงฺฆํ ปโพเธสิ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุธรรมอันสูงสุดแล้ว ทรงยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้คือพระรัตนตรัย ดังนี้

เอตสฺส อานุภาเวน กตปุญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนี้ และด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบารมีอันวิบุล ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้งสองพระองค์ ทรงพระเกษมสำราญนฤมล พร้อมทั้งพระราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ ทั้งคณะรัฐบาล ข้าราชการทหารตำรวจพลเรือน ประชาชน สมณชีพราหมณาจารย์ อุปัทวันตรายทั้งหลาย ความขัดข้องทั้งหลาย

อย่าได้พ้องพานไทยรัฐสีมาอาณาเขตนี้ในกาลไหน ๆ สุขอันเกิดแต่ความไม่มีโรค ความเป็นผู้มีอายุยืน ความสมบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลาย ความสุขสวัสดีในเหตุทั้งหลายทั้งปวงจงมี จงเป็นไปพร้อมทุกประการ

ขอสมเด็จพระสยามบรมราชกุมารีผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในมหามงคลสมัยที่วันพระราชสมภพเวียนมาบรรจบในวันนี้ ทรงพระเจริญสวัสดีด้วยพระชนมายุ พระสิริวรรณะ พระสุขะ พระพละ ยิ่งขึ้นเป็นนิจกาล

สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ สิทฺธมตฺถุ อิทํ ผลํ
เอตสฺมึ รตนตฺตยสฺมึ สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จพระสยามบรมราชกุมารี ผู้ทรงมีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนั้น ทุกประการเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในบรมธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมียุติลง เอวํก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

แสงส่องใจ

สมบัติอื่นทั้งปวงนั้นให้ถึงความพ้นทุกข์ไม่ได้ แต่นิพพานสมบัติ สมบัติคือนิพพาน ให้ถึงความพ้นทุกข์ได้.

นิพพานเป็นที่พึ่งบรรลุสูงสุดในพระพุทธศาสนา.

ปฏิบัติสิ้นกิเลสได้เมื่อใดก็บรรลุนิพพานเมื่อนั้น นิพพานอยู่ตรงที่สิ้นกิเลส.

เมื่อสิ้นกิเลสก็สิ้นกรรม ตรงที่สิ้นกรรมนั้นคือนิพพานที่สิ้นเกิด สิ้นแก่ สิ้นตาย.

ทุกคนไม่ควรกลัวกิเลสจะหมด แต่ควรกลัวกิเลสจะเพิ่มขึ้น กิเลสจะมากขึ้นมากกว่า.

ความตั้งปรารถนาเพื่อบรรลุนิพพาน ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นการตั้งความปรารถนาที่ถูก.

การบ่ายหน้าสู่นิพพานนั้นเท่ากับเป็นการหันหลังให้กิเลส คือหันหลังให้ราคะ โทสะ โมหะ ให้ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากเป็นต้น.

การบ่ายหน้าไปสู่กิเลส ดำเนินไปตามทางของกิเลส ไปหากิเลส ย่อมจะร้อน ใกล้กิเลสเท่าไรก็ร้อนเท่านั้น แต่ถ้าบ่ายหน้าไปสู่นิพพานก็เป็นการบ่ายหน้าไปสู่ความเย็น หันหลังให้กิเลส และเมื่อดำเนินไปปฏิบัติไป ก็จะห่างกิเลสเข้าทุกที ใกล้นิพพานเข้าไปทุกที ก็จะพบความเย็นยิ่งขึ้น.

การปฏิบัติที่หันหลังให้กิเลส แต่บ่ายหน้าไปสู่นิพพาน คือความเย็น เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความสุขเพียงส่วนเดียว แม้จะยังอยู่ไกลก็ตาม ก็เป็นการได้มองเห็นแสงของความสงบ ความเย็น ความสุข ยิ่งขึ้นโดยลำดับ.

ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ทุกข้อทุกบท ไม่ว่าจะเป็นขั้นศีล หรือว่าขั้นสมาธิ หรือว่าขั้นปัญญา ย่อมมุ่งวิมุตติ คือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ หรือนิพพานทั้งนั้น.

เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะข้อใด ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อวิมุตติ เพื่อนิพพาน คือเพื่อ

ดับกิเลสและกองทุกข์.

ไม่มีธรรมสักข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าจะตรัสสอนให้เพิ่มกิเลส เพิ่มกองทุกข์ มีแต่ตรัสสอนให้ละกิเลสและกองทุกข์ทั้งนั้น.

ทุกคนอยู่กับโลก อยู่กับทุกข์ อยู่กับกิเลส ย่อมจะควรพิจารณาให้รู้จักว่าโลกเป็นอย่างไร ทุกข์เป็นอย่างไร กิเลสเป็นอย่างไร.

โลกตามศัพท์แปลว่าสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรม สิ่งใดชำรุดทรุดโทรม สิ่งนั้นเป็นโลก.

ทุกข์หมายถึงทุกข์ทุกอย่าง ทุกข์ทุกลักษณะที่ดำรงอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป สิ่งใดที่มีลักษณะตั้งอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป สิ่งนั้นเหละเรียกว่าเป็นทุกข์.

โลกกับทุกข์มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน อยู่คงที่ไม่ได้ต้องชำรุดทรุดโทรม ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป.

ที่ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีโลกที่มีลักษณะต้องชำรุดทรุดโทรม

ไม่มีกิเลสด้วยประการทั้งปวง นั่นแหละคือนิพพาน.

จิตนี้เองเป็นสิ่งที่ประสบโลก ประสบทุกข์ เป็นสิ่งที่เป็นที่อาศัยของกิเลสหรือว่ามีกิเลส เพราะฉะนั้นที่ที่มีโลกมีทุกข์มีกิเลส ก็คือจิตนั่นเอง และที่ที่ไม่มีโลกไม่มีทุกข์ไม่มีกิเลสก็ไม่ใช่สิ่งอื่นใด ก็คือจิตนี้เอง จึงมีผู้บรรลุนิพพานได้ คือจิต เช่นเดียวกับผู้ที่บรรลุโลก บรรลุทุกข์บรรลุกิเลสคือมีกิเลสได้ คือจิตนั่นเอง และทุกคนก็มีจิตอยู่ด้วยกัน.

อวิชชา คือความไม่รู้ เป็นต้นเหตุของกิเลสทั้งหมด ส่วนวิชชาคือความรู้นั้น เมื่อบังเกิดขึ้น อวิชชาคือความไม่รู้ก็ดับหายไป เหมือนเมื่อความสว่างบังเกิดขึ้นความมืดก็หายไป เพราะฉะนั้นกิเลสทั้งปวงจึงดับ โลภ โกรธ หลงหรือโลภะโทสะโมหะดับ ตัณหาดับ นี่แหละคือนิพพาน.

เมื่อจิตมีกิเลส จิตก็สามารถทำให้กิเลสสิ้นไปได้ เมื่อจิตอยู่กับทุกข์ จิตก็สามารถทำให้ทุกข์สิ้นไปได้ เมื่อจิตเกี่ยวข้องอยู่กับโลก จิตก็สามารถให้บรรลุถึงโลกุตตระ

คือพ้นโลกได้.

พระพุทธองค์ทรงแสดงปฏิปทาให้บรรลุถึงนิพพาน และได้มีบริษัทแห่งพุทธสาวกปฏิบัติแล้วบรรลุถึงนิพพานจำนวนมาก ฉะนั้นแม้ว่าจะยังไม่ได้ไม่ถึง แม้เมื่อตั้งอธิษฐานจิตไว้ และยังปฏิบัติธรรม ก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติตรงต่อธรรมเป็นที่พ้นกิเลสและกองทุกข์ คือนิพพาน อันเป็นธรรมสูงสุดในพุทธศาสนา.

ท่านที่บรรลุนิพพานนั้นก่อนที่จะบรรลุก็ต้องอธิษฐานจิตเพื่อที่จะบรรลุทั้งนั้น แปลว่ามีอนุสสติคือความระลึกถึงนิพพานเป็นเบื้องหน้า เมื่อเป็นดั่งนี้ก็มีการน้อมนำให้ปฏิบัติ.

การปฏิบัติธรรมนั้นโดยตรงเพื่อขัดเกลากิเลสในจิต และจิตนี้สามารถปฏิบัติขัดเกลากิเลสออกได้ เพราะว่าจิตเป็นธรรมชาติปภัสสรคือผุดผ่อง.

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ตรัสรู้พระธรรมได้ทรงพิจารณาเห็นว่า อันความสุขทางกายที่เข้าใจว่าเป็นความสุขสมบูรณ์นั้น ความจริงเป็นความเข้าใจผิด เพราะว่าร่างกาย

นั้มีทุกข์อยู่เสมอ แต่อาศัยการเลี้ยงดูอุปการะอยู่ ทุกข์ที่เกิดขึ้นจึงหายไป หรือว่าไม่ปรากฏ.

กิเลสคือตัณหาหรือราคะโทสะโมหะย่อมเป็นเครื่องปรุงจิตใจให้คิดไปในทางก่อความร้อน น้อยหรือมาก เหมือนอย่างไฟ ถ้าเป็นกองเล็กก็ร้อนน้อย กองโตก็ร้อนมาก เพราะฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อดับเสียได้จึงทำให้มีความสุข ทำให้มีความสบาย.

ความดับกิเลสได้ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นการทำให้อยู่เฉย ๆ ไม่เอาเรื่องไม่เอาราวอะไร ไม่ใส่ใจถึงอะไร ไม่ได้หมายถึงอย่างนั้น เมื่อมีเรื่องที่ชวนคิดอันเป็นทางของปัญญา หรือที่เป็นทางให้เกิดสมาธิ ก็คิดก็ปรุงให้เหมาะแก่เรื่อง เหมาะแก่กาลเวลา ในเวลาที่ควรจะพักก็พัก เรื่องเล็กก็ปรุงให้เล็ก เรื่องโตก็ปรุงให้โต ตามควรแก่ขนาดของเรื่อง เพื่อที่จะให้บังเกิดผลอันถูกต้อง ย่อมเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะเหตุว่าไม่ใช่เป็นการกระทำไปด้วยอำนาจของตัณหาหรือราคะโทสะโมหะ.

นิพพานนั้นทิ้งไม่ได้ ถ้าทิ้งนิพพานเสียเมื่อใด ก็ถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์เป็นสรณะไม่ได้ ปฏิบัติให้ถูกให้ตรงต่อพระพุทธศาสนาไม่ได้.

เมื่อมีนิพพานเป็นที่มุ่งหมาย เข้าใจในนิพพานโดยถูกต้อง ก็เป็นอันได้เข้าใจพระพุทธศาสนา จะถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์ก็ถึงได้ จะปฏิบัติแม้ในเบื้องต้นเบื้องต่ำทั้งที่ยังมีกิเลสอยู่นี้ ก็ปฏิบัติให้พบกับความดับกิเลสทำจิตใจของตนให้เป็นสุขได้ ให้พบกับสุจริตธรรม ให้พบกับความบริสุทธิ์ได้.

ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งปวงเป็นพรทั้งหมด เพราะเป็นคำแนะนำสั่งสอนให้ละความชั่ว ให้ประพฤติความดี ตลอดจนถึงให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส.

ข้อใดที่ไม่จริงไม่แท้ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พระตถาคตไม่ตรัสข้อนั้น ข้อใดแม้จะจริงจะแท้แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พระตถาคตไม่ตรัสข้อนั้น ส่วนข้อใดเป็นของจริงของแท้และประกอบด้วยประโยชน์

พระตถาคตทรงเป็นผู้รู้กาลเวลาเพื่อที่จะตรัสข้อนั้น.

พระตถาคตทรงเป็นผู้กล่าวถูกกาลเวลา ทรงเป็นผู้กล่าวความจริงของจริง ทรงเป็นผู้กล่าวของแท้ของที่เป็นจริงแล้ว ทรงเป็นผู้กล่าวสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทรงเป็นผู้กล่าวสิ่งที่เป็นธรรม ทรงเป็นผู้กล่าวเป็นวินัยในธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่เป็นปัจจุบัน เพราะเหตุนั้นจึงเรียกว่าตถาคตดังนี้.

ความตั้งจิตไว้ในทางที่ถูกนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก.

กุศลธรรมทั้งสิ้นนั้นย่อมรวมอยู่ในความไม่ประมาทเหมือนอย่างรอยเท้าสัตว์ทั้งสิ้นประมวลลงในรอยเท้าช้าง.

อันรอยเท้าช้างนั้นกล่าวได้ว่าเป็นยอด คือใหญ่กว่ารอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายฉันใด ความไม่ประมาทก็ถือกันว่าเป็นยอดของกุศลธรรมทั้งสิ้นฉันนั้น.

ความไม่ประมาทเป็นธรรมสำคัญที่ทุกคนพึงอบรมให้มีขึ้นในจิตของตนเอง คือความที่ไม่มัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน มีสติรักษาตนรักษาจิตใจของตนอยู่เสมอ เพราะว่าเครื่องมัวเมาทั้งหลายนั้นย่อมมีอยู่เป็นอันมาก เป็น

วัยก็มี เป็นความไม่มีโรคก็มี เป็นชีวิตก็มี เป็นสมบัติก็มี.

การหมั่นพิจารณาตนเองว่าเราจะต้องแก่ต้องเจ็บต้องตายต้องพลัดพราก ไม่ลืมแก่ไม่ลืมเจ็บไม่ลืมตายไม่ลืมความพลัดพราก ดั่งนี้เรียกว่ามีสติรักษาใจรักษาตน.

จิตใจเป็นความสำคัญในทางที่เป็นหัวหน้าของกรรม คือการงานทั้งหลาย และเป็นผู้ที่รับเสวยผลทุกข์สุขทั้งหลายโดยเป็นต้นเดิม เพราะฉะนั้นจึงมีคำกล่าวว่า จิตใจเปรียบเหมือนนาย ร่างกายเปรียบเหมือนบ่าว จิตใจเป็นผู้สั่งร่างกายให้ทำไปอย่างนั้นอย่างนี้ จึงเปรียบเหมือนนาย ร่างกายก็กระทำไปตามที่จิตใจสั่ง จึงเปรียบเหมือนบ่าว เพราะฉะนั้นทางพระพุทธศาสนาจึงมุ่งให้ปฏิบัติอบรมจิตใจฝึกจิตใจเป็นการสำคัญ เมื่ออบรมจิตใจฝึกจิตใจได้แล้ว ก็ย่อมจะปกครองตนเองได้เป็นอย่างดี.

ถ้าตั้งจิตใจไว้ในที่ชั่วที่ร้อนก็ทำให้เกิดความชั่วความร้อน ถ้าตั้งจิตใจในที่ตั้งที่ดีที่เย็นก็ทำให้จิตใจดีจิตใจ

เย็น เมื่อมีเจตนาไปในทางร้อน กรรมที่ประกอบออกไปก็เป็นกรรมที่เร่าร้อน เป็นเครื่องเผาตนเอง และเป็นเครื่องเผาผู้อื่นให้เดือดร้อน.

ทางพระพุทธศาสนาท่านสอนให้อบรมสติที่มีลักษณะเป็นความจำ จำการที่ทำคำที่พูดแม้นานได้ โดยให้หัดระลึกนึกถึงการที่ทำคำที่พูดแม้นานได้ โดยให้หัดระลึกนึกถึงการที่ทำคำที่พูดในวันหนึ่ง ๆ ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ว่าได้ทำอะไรได้พูดอะไร และก็ให้นึกจนถึงว่าผิดถูกชั่วหรือดีอย่างไรด้วย แม้ว่าจะนึกทั้งหมดไม่ได้ก็นึกในส่วนใดส่วนหนึ่งที่ควรจะนึกระลึกถึง และก็ให้ทำความรู้สำนึกในการที่กระทำในคำที่พูดนั้น ๆ ว่าอะไร อย่างไร ผิดชอบชั่วดีอย่างไรไว้อยู่เสมอ ดังนี้จะทำให้เกิดสติที่เป็นตัวความจำคือความระลึกได้ด้วยให้เกิดสติที่เป็นตัวสำนึกในผิดชอบชั่วดีด้วย การหัดดังนี้จะทำให้เกิดสติที่เป็นตัวความจำคือความระลึกได้ด้วย ให้เกิดสติที่เป็นตัวสำนึกในผิดชอบชั่วดีด้วย การหัดดังนี้จะทำให้จำได้ในเรื่องทั้งหลายที่ควรจำในอดีต เมื่อนึกขึ้นมาก็นึกได้ทันที และจะทำให้มีความสำนึกผิด

ชอบชั่วดีอันจะทำให้เกิดสติอีกลักษณะหนึ่ง เป็นเครื่องยับยั้งเป็นเครื่องห้ามจากความชั่ว เป็นเครื่องส่งเสริมในทางดี.

ความดำรงอยู่หรือความสิ้นชีวิตนั้นอยู่เพียงหายใจเข้าหายใจออกนี้เอง ตั้งสติกำหนดลงไปให้เห็นธรรมดาคือเกิดดับ ว่าเกิดดับอยู่ชั่วระยะที่หายใจเข้าออกอยู่นี้เท่านั้น เมื่อกำหนดดั่งนี้ก็จะได้สติในลมหายใจเข้าออกว่าลมหายใจเข้าออกมีอยู่ สติที่กำหนดให้พบลมหายใจให้ได้ลมหายใจเข้าออกว่ามีอยู่ แต่ก็มีอยู่เพื่อสำหรับตั้งสติกำหนดสำหรับเพื่อรู้ไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก.

จิตใจที่ขึ้นลงอยู่ด้วยการได้การเสีย ด้วยความยินดียินร้ายอย่างเบาบ้าง อย่างปานกลางบ้าง อย่างหนักบ้าง เป็นจิตใจที่ไม่สงบ แต่คนโดยมากนั้นมักจะเห็นว่าไม่สงบในเมื่อพบกับภาวะที่รุนแรง แต่ภาวะที่เป็นธรรมดามักจะมองไม่เห็นว่าไม่สงบ และโดยทั่วไปก็มักจะมองไม่เห็นว่าอันความเพลิดเพลินยินดีรวมถึงสิ่งที่น่าเพลิดเพลินยินดีอันนำให้เกิดความเพลิดเพลินยินดีนั้น อันที่

จริงก็เป็นความไม่สงบอย่างหนึ่งด้วย แต่กลับเข้าใจว่าเป็นความสงบเป็นความสุข ก็ยินดีพอใจอยู่เพียงเท่านั้น ครั้นไปพบสิ่งที่น่ายินร้ายมีความยินร้ายขึ้นจึงรู้สึกว่าเป็นทุกข์ไม่สงบ แต่ถ้าพิจารณาดูให้ดีก็จะเห็นว่าไม่สงบทั้งสองอย่าง เพราะมีอาการที่เป็นความขึ้นลงน้อยหรือมาก และจะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ต้องการได้โดยไม่ให้เสียก็ไม่ได้ เมื่อต้องการจะได้ก็ต้องพร้อมที่จะเสีย เพราะการเสียนั้นก็ย่อมมีเป็นธรรมดา ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติทางจิตใจนึกแต่ว่าต้องได้ และสิ่งที่จะได้นั้นคิดว่าจะต้องอยู่ต้องเป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการ ครั้นไปพบกับความไม่สมปรารถนา ไปพบกับการเสียเข้า จึงต้องเป็นทุกข์มาก วุ่นวายมาก ไม่สามารถที่จะระงับจิตใจมาก.

อันความหลงทั้งหลายนั้น ความหลงในตนย่อมเป็นความหลงอันสำคัญที่สุด.

อวิชชา โมหะ ความหลงผิด รวมอยู่ในความหลงตนทั้งสิ้น.

ความหลงตนตั้งต้นแต่ความหลงยึดถือทั้งหลายอันเป็นความยึดถือที่ผิดด้วยอำนาจของความโลภโกธหลงทั้งหลายทั่วไป อันเป็นเหตุให้บังเกิดอคติคือความลำเอียงไปด้วยอำนาจของความรักความพอใจบ้าง ด้วยอำนาจของความชังความโกรธแค้นขัดเคืองบ้าง ด้วยอำนาจของความหลงบ้าง ด้วยอำนาจของความกลัวบ้าง ความเดือดร้อนทั้งหลายย่อมเกิดจากความหลงที่ถือเอาผิดดั่งนี้.

หลักกรรมของพระพุทธเจ้ามีว่า กรรมที่บุคคลทำย่อมเป็นของผู้ทำนั้นเอง คือกระทำความชั่วความชั่วก็เป็นของผู้ทำ กระทำความดีความดีก็เป็นของผู้ทำ พิจารณาให้เห็นจริงตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วไม่รับเอากรรมของเขามาเป็นของตนหรือมาเกี่ยวเนื่องกับตน ก็ย่อมจะวางความชอบหรือความชังเพราะเหตุที่เขากระทำดีหรือไม่ดีนั้น ๆ ได้.

เมื่อมีความอยากในสิ่งอันใด ยึดในสิ่งอันใด ความอยากความยึดในสิ่งเหล่านั้นก็เป็นตัณหาอุปาทานทั้งนั้น

เป็นการสร้างทุกข์ให้ต่าง ๆ ไม่อาจที่จะพ้นจากความทุกข์ได้ ไม่อาจที่จะพ้นจากชาติทุกข์ ชราทุกข์ และมรณทุกข์ได้ด้วย.

คิดถึงสิ่งอันใด กำหนดหมายถึงสิ่งอันใด เห็นสิ่งอันใด สัจจะคือความจริงในสิ่งอันนั้นปรากฏขึ้น ว่านี้ไม่เที่ยง นี้เป็นทุกข์ นี้เป็นอนัตตา นี้เป็นของไม่งาม ตัณหาก็ไม่บังเกิดขึ้นในสิ่งอันนั้น อุปาทานคือความยึดถือก็ไม่บังเกิดในสิ่งอันนั้น ความปล่อยวางบังเกิดขึ้น เป็นตัวปัญญาและความสงบ.

ความเมาทางใจเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เมื่อมัวมึนเมาเลินเล่อเผลอเพลินอยู่แล้วย่อมขาดสติ ขาดปัญญา ตกอยู่ในความเป็นผู้ประมาทอาจที่จะประกอบกรรมที่ชั่วที่ผิดต่าง ๆ ได้ ทางพระพุทธศาสนาจึงได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติเพื่อความสงบความเมาทางใจนี้ เป็นต้นว่าตรัสสอนให้พิจารณาเนือง ๆ ว่าเรามีความแก่เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เพื่อเป็นเครื่องสงบความเมาในวัย ตรัสสอนให้พิจารณาเนือง ๆ ว่าเราจะต้องมีพยาธิคือ

ความเจ็บไข้เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เป็นเครื่องสงบความเมาในความไม่มีโรค ตรัสสอนให้พิจารณาเนือง ๆ ว่าเรามีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เป็นเครื่องสงบความเมาในชีวิต ตรัสสอนให้พิจารณา เนืองว่าเราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เป็นเครื่องสงบความเมาในลาภยศสรรเสริญสุขอันเป็นสมบัติคือความพรั่งพร้อมทั้งหลาย.

ความสงบมีส่วนเหตุและส่วนผล ความสงบที่เป็นส่วนเหตุได้แก่ความสงบสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่สงบทั้งหลาย ความสงบที่เป็นส่วนผลก็ได้แก่ตัวความสงบจริง ๆ อันมีลักษณะเป็นความเรียบร้อย เป็นความเยือกเย็นเป็นสุข.

ความสงบความประพฤติที่เป็นภัยเป็นเวรทั้งหลายย่อมมีได้ด้วยศีล ความสงบนิวรณ์คือเครื่องกลุ้มกลัดที่บังเกิดขึ้นในจิตใจอันทำให้จิตใจฟุ้งซ่านเร่าร้อนย่อมมีได้ด้วยสมาธิ และความสงบความดิ้นรนปรารถนาของใจและ

ความยึดถือทั้งหลาย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าสงบความรู้ความเห็นที่ผิดหรือว่าทิฐิมานะอันมีอยู่อย่างลึกซึ้งในจิตใจย่อมมีได้ด้วยปัญญา และความสงบที่เป็นส่วนผลก็ได้แก่ความหลุดพ้นของใจ ตั้งต้นแต่พ้นจากภัยเวร จากเรื่องกลุ้มใจทั้งหลาย ตลอดจนถึงจากทิฐิมานะหรือความรู้ผิดเห็นผิด.

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงล้วนแต่เป็นเครื่องสำรอกของใจทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นธรรมข้อไหน ทั้งที่เป็นส่วนศีล ทั้งที่เป็นส่วนสมาธิ และทั้งที่เป็นส่วนปัญญา.

การจะเอาชนะกันด้วยการผูกเวรนั้นก่อความทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด.

ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือดับตัณหาในใจของตนลงไปเสีย ดับกรรมคือการกระทำซึ่งเป็นการเบียดเบียนซึ่งกันและกันอันเป็นการก่อภัยก่อเวร รู้จักให้อภัยไม่ผูกเวรกัน ดังนี้แล้วก็ดับทุกข์ได้ดับร้อนได้.

ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นเครื่องกำจัดกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้นในพระองค์เอง.

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอมตะ คือเป็นสิ่งไม่ตายตลอดเวลาที่ยังมีโลก โดยเฉพาะสัตวโลก เราทั้งหลายก็นับอยู่ในสัตวโลก คำสั่งสอนของพระองค์ก็ยังดำรงอยู่เป็นสัจจะ ชี้บอกให้เราทั้งหลายได้รู้จักสัจจะที่เป็นความจริงของจริงของแท้ในตนเอง.

อริยสัจทั้ง ๔ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นธรรมที่เป็นหลักใหญ่ในพระพุทธศาสนา เป็นที่รวมของธรรมทั้งสิ้น พระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์ในอริยสัจทั้ง ๔ นี้ ซึ่งเป็นคำพยากรณ์อันถูกต้องไม่มีผิดพลาด ไม่มีคำพยากรณ์อันใดจะถูกต้องแน่นอนเป็นอกาลิโกไม่ประกอบด้วยกาลเวลาคือถูกต้องแน่นอนเสมอไปเหมือนคำพยากรณ์ในอริยสัจทั้ง ๔ ของพระพุทธเจ้า และคำพยากรณ์นี้ก็เป็นคำพยากรณ์ชีวิตของทุก ๆ คน ทั้งที่เป็นส่วนอดีต ทั้งที่เป็นส่วนปัจจุบัน และทั้งที่เป็นส่วนภายหน้า ซึ่งล้วนเป็นไปตามพุทธพยากรณ์ในอริยสัจ ๔ ทั้งนั้น.

มองเมืองไทยทางพุทธบัญชร

๘ สิงหาคม ๒๕๒๐

การปฏิบัติพุทธศาสนาได้เป็นไปอย่างเสรีในประเทศไทยเรา ใครอยากจะบวชเรียนก็บวชเรียนได้ ใครอยากจะเข้าวัดฟังธรรมก็เข้าวัดฟังธรรมได้ ใครอยากจะบำเพ็ญกุศลอย่างไรก็บำเพ็ญได้ จึงเป็นขณะคือโอกาสที่หาได้ยากในประเทศอื่นในปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายจึงสมควรที่จะได้มีความสำนึกในโอกาสพิเศษซึ่งเราทั้งหลายได้รับอยู่ในขณะนี้ และควรที่จะมีความไม่ประมาท คือไม่มัวเมาเลินเล่อเผลอเพลิน และก็ควรที่จะได้สำนึกพิจารณาต่อไปว่าโอกาสพิเศษที่ยังมีอยู่นี้เพราะอะไร เมื่อกล่าวโดยส่วนรวมก็จะพึงกล่าวได้ว่าเพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก มีรัฐบาลซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาทั้งหลาย ไม่เบียดเบียนศาสนาทั้งหลาย และเป็นผู้อุปถัมภ์ผู้ประพฤติธรรม ไม่เบียดเบียนผู้ประพฤติธรรม รัฐบาลในที่นี้ก็หมายถึง

ผู้ปกครองประเทศ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง เพราะฉะนั้นพุทธศาสนาจึงได้ดำรงอยู่ด้วยดี อันหมายถึงพระสงฆ์ก็ดำรงอยู่ด้วยดี วัดวาอารามทั้งหลายก็ดำรงอยู่ด้วยดี การทำนุบำรุงอุปถัมภ์ก็ดำรงอยู่ด้วยดี มีผู้นับถือนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมาจนถึงประชาชนทั่วไป การที่เป็นดังนี้ ถ้าพิจารณาเข้าไปอีกว่าเพราะอะไร ก็จะพึงเห็นได้ว่าเพราะความดีของพุทธศาสนานั้นเองเป็นเหตุสำคัญส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้มีผู้นับถือตั้งแต่องค์พระประมุขของประเทศชาติลงมา และความดีในพุทธศาสนานี้ ผู้ที่นับถือก็ได้นำไปปฏิบัติบังเกิดผลประโยชน์ ทำให้ความดำรงอยู่ของหมู่ชนที่รวมกันอยู่นี้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี อาศัยหลักธรรมของพุทธศาสนามาเป็นข้อปฏิบัติ ความดำรงอยู่ได้ด้วยดีนี้ก็นับตั้งต้นแต่ครอบครัวหนึ่งขึ้นไปที่รวมกันอยู่จนถึงเป็นประเทศชาติ มารดาบิดากับบุตรธิดาต่างก็ปฏิบัติชอบต่อกัน ครูอาจารย์กับศิษยานุศิษย์ต่างก็ปฏิบัติชอบต่อกัน สามีกับภริยาต่างก็ปฏิบัติชอบต่อกัน มิตรกับมิตรต่างก็ปฏิบัติชอบต่อกัน นายกับผู้รับใช้หรือว่าผู้มีทรัพย์ที่ใช้ทรัพย์ลงทุนกับผู้ใช้แรงงานรับจ้างต่างก็ปฏิบัติชอบต่อ

กัน สมณะพราหมณ์อันหมายถึงพระทางศาสนากับผู้นับถือต่างก็ปฏิบัติชอบต่อกัน รวมความว่าหมู่ชนที่เกี่ยวข้องกันอยู่ทุกฝ่ายต่างก็ปฏิบัติชอบต่อกันตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นดั่งนี้จึงอยู่ด้วยกันด้วยดี มีความสุขความเจริญ ตั้งแต่กลุ่มน้อยจนถึงกลุ่มใหญ่คือประเทศชาติ

พุทธศาสนาสมบูรณ์ด้วยความดีคือหลักธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ สำหรับผู้ที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลดังกล่าว ฉะนั้นเมื่อทุกฝ่ายต่างได้ประพฤติปฏิบัติอยู่ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เรียกว่าประพฤติดีต่อกัน เกื้อกูลต่อกัน ทุกประเทศในโลกนี้แต่โบราณกาลต่างก็มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขปกครอง แต่ส่วนมากไม่ได้ใช้หลักธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แต่ว่าพระมหากษัตริย์ของไทยเราได้ทรงรับนับถือพุทธศาสนา ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ดังเช่นที่เรียกว่าทศพิธราชธรรม ธรรมของผู้ปกครองคือพระราชา ๑๐ ประการ ได้ทรงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติตลอดมาทุกกาลสมัย พระมหา

กษัตริย์จึงได้ปรากฏเป็นสถาบันที่ตั้งมั่นอยู่ในจิตใจของคนไทยส่วนรวม และพุทธศาสนาเองก็สมบูรณ์ด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ได้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะ ตั้งอยู่ในจิตใจของประชาชนอย่างมั่นคง และประชาชนทั่วไปได้อาศัยหลักธรรมดังกล่าวจึงได้รวมกันอยู่มั่นคงเป็นประเทศชาติ พ่อแม่ก็คงเป็นพ่อแม่ที่ดีอุปการะเลี้ยงดูลูก ลูกก็ปรากฏเป็นลูกที่ดีมีกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่ ดังนี้เป็นต้น มีธรรมเป็นหลักยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจของกันอยู่ ฉะนั้นสถาบันชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ไทยเรานี้จึงต่างจากสถาบันในประเทศต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้รับนับถือหลักธรรมในพุทธศาสนามาเป็นเครื่องผูกพัน แต่ว่าสถาบันในประเทศไทยเรานี้ได้รับนับถือพุทธศาสนามาเป็นเครื่องผูกพัน จึงได้ดำรงมั่นแตกต่างจากประเทศชาติอื่น ๆ แม้ที่อยู่ใกล้เคียงกัน **สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของไทย จึงมิได้เป็นเพียงลำขวัญเท่านั้น แต่มีตัวตนจริง ๆ มีสาระ มีแก่นสาร มีความแข็งแกร่งจริง ๆ**

การที่พุทธศาสนาสามารถจะแสดงหลักธรรมเป็นเครื่องผูกพันดังกล่าวมานี้ ก็เพราะว่าคนไทยเราได้มี

ประเพณีนับถือพุทธศาสนาที่เหมาะสม ปลูกฝังศรัทธาปัญญา ลงในจิตใจของบุคคลทุกชั้น ทั้งโดยตรง ทั้งโดยอ้อม มาตั้งแต่ในอดีต ดังจะพึงเห็นได้ว่าพระสงฆ์ของประเทศชาติไทยเรานี้เมื่อได้เข้ามาเบวชเรียนก็ศึกษาให้รู้พุทธศาสนาตามหลักสูตรที่ได้จัดกันขึ้นตามความเหมาะในสมัยนั้น ๆ และยังได้เรียนรู้วิชาที่ไม่ขัดขวางกันกับทางพระวินัย หรือไม่ขัดขวางกันมากนัก แล้วก็ได้สั่งสอนเผยแผ่แก่ประชาชน กับช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ โดยที่ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการบ้านการเมือง แต่ว่ามุ่งช่วยด้วยจิตใจที่เป็นกุศลทั่ว ๆ ไป และได้มีพระเถระซึ่งเป็นนักปราชญ์ในพุทธศาสนาได้ปรับปรุงการปกครองการศึกษาในคณะสงฆ์ขึ้นเป็นคราว ๆ มา จนถึงในสมัยปัจจุบันก็ได้มีการจัดให้มีการศึกษาพุทธศาสนาสำหรับภิกษุสามเณรสำหรับคฤหัสถ์ สำหรับภิกษุสามเณรก็เป็นหลักสูตรนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก สำหรับคฤหัสถ์ก็เรียกว่าธรรมศึกษาตรี โท เอก สำหรับผู้ที่เข้ามาบวชใหม่ก็ศึกษาตามหลักสูตรนักธรรมตรี อันเรียกว่านวกภูมิ

ธรรมเนียมบวชเรียนชั่วระยะเวลาในเทศกาลเข้า

พรรษา คือไม่เกิน ๔ เดือน ได้มีใช้ในประเทศไทยนี้มาตลอดเวลาช้านาน และผู้ที่เข้ามาบวชเรียนชั่วระยะกาลอันสั้นนี้ ก็นับตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์องค์รัชทายาทเป็นต้นลงมา ดังจะพึงเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยในอดีต ในสมัยกรุงสุโขทัย สมัยอยุธยา ก็มีปรากฏว่าเป็นพระมหากษัตริย์แล้วได้เสด็จออกทรงพระผนวชชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในสมัยกรุงเทพ ฯ นี้ก็มีรัชกาลที ๕ กับรัชกาลปัจจุบันได้เสด็จออกทรงพระผนวชเมื่อเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว รัชกาลอื่น ๆ ก็ได้ทรงพระผนวชตั้งแต่ยังไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์ และประชาชนทั่วไปก็นิยมออกบวชกัน เพราะฉะนั้น จึงมีโอกาสได้มาศึกษาพุทธศาสนา ให้รู้จักหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันล้วนเป็นคำสั่งสอนที่มีเหตุผล สามารถที่จะนำไปปฏิบัติให้บังเกิดเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวมได้ทั้งได้มาอยู่ร่วมกัน ผู้ที่มาอยู่ร่วมกันนี้ ก็มาจากตระกูลต่าง ๆ กัน ฐานะต่าง ๆ กัน ความรู้ต่าง ๆ กัน แต่ก็มาอยู่ร่วมกันในพระธรรมวินัยอันเดียวกัน มาเป็นพี่น้องกันในพระธรรมวินัย และผู้ที่เข้ามาบวช ไม่ว่า

จะเป็นผู้ใด แม้ท่านผู้สูงสุดคือเป็นพระมหากษัตริย์มาทรงพระผนวช หรือพระยุพราชมาทรงพระผนวช ก็มาอยู่ร่วมกันกับภิกษุทั้งหลาย มีพระธรรมวินัยเสมอกัน เหมือนอย่างเป็นพี่น้องกันในพระธรรมวินัย จึงเป็นการหัดให้มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวต่อกัน ประการสำคัญคือให้มีสมานัตตตา คือความเป็นผู้มีตนเสมอกัน เสมอกันด้วยพระธรรมวินัย อันคนเรานั้นย่อมมีไม่เสมอกันในบางอย่าง เสมอกันในบางอย่าง ที่ไม่เสมอกันในบางอย่าง ก็เช่นว่า ฐานะทางทรัพย์เป็นต้นต่างกัน ฐานะทางตระกูลแม้ในบัดนี้จะถือว่าเสมอกัน แต่ความนับถือที่ต่างกันก็ยังมีอยู่ และนอกจากนี้รูปร่างที่ต่าง ๆ กัน ดังเช่นบางคนสูง บางคนต่ำ ไม่เท่ากัน บางคนดำ บางคนขาว และอวัยวะในร่างกายนี้เช่นว่านิ้วทั้งห้าก็ไม่เท่ากัน ส่วนของร่างกายก็วางอยู่ไม่เท่ากัน เช่นว่าศีรษะก็อยู่ข้างบน เท้าก็อยู่ข้างล่าง ท้องก็อยู่ตรงกลาง เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งจะเอามาจับวางให้เท่ากันหาได้ไม่ และนอกจากนี้กรรมที่ทำไว้ยังมีต่าง ๆ กัน บางคนทำดี บางคนทำชั่ว เรียกว่าต่างกันโดยกรรม คนที่ทำชั่วนั้นจะให้ไปเสมอกับคนที่ทำดี

หาได้ไม่ คนที่ทำดีจะให้ไปเท่ากับคนที่ทำชั่วก็หาได้ไม่ จึงเรียกว่ายังมีต่าง ๆ กันโดยกรรม และความรู้ก็ยังมีต่าง ๆ กันอีกเหมือนกัน เรียนมากก็รู้มาก เรียนน้อยก็รู้น้อย ดังนี้เป็นต้น นี้เป็นส่วนที่ต่าง ๆ กันในบางอย่าง ที่นี้ส่วนที่เสมอกันนั้นก็เป็นต้นว่ามีความเป็นมนุษย์เสมอกัน เพราะว่าเกิดโดยชาติแห่งมนุษย์เสมอกัน และเมื่อเกิดมาแล้วก็จะต้องแก่เจ็บตายเหมือนกัน จะต้องประกอบด้วยลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เสมอกันหมด แม้โดยกรรมเอง ทุกคนผู้ทำกรรม แม้จะต่างกันโดยกรรม ก็เสมอกันโดยที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทรับผลแห่งกรรมที่ตนทำเหมือนกันหมด ไม่มียกเว้นใคร • นี้เป็นข้อที่เสมอกัน และนอกจากนี้ยังเสมอกันได้โดยที่ประพฤติพระธรรมวินัยร่วมกันเสมอกัน ทั้งเมื่อปฏิบัติในสาราณียธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความรักเคารพกัน คือว่าตั้งเมตตากายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ต่อกัน เฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานลาภที่ได้มาโดยชอบธรรมให้แก่กัน ประพฤติศีลเสมอกัน มีทิฐิคือความเห็นที่ตรงต่อพระธรรมวินัยเสมอกัน ดังนี้แล้วก็แปลว่าเป็นผู้มีตนเสมอกัน

และแม้ว่าจะมาจากตระกูลที่ต่างกัน ฐานะที่ต่างกันอย่างอื่นที่ต่างกันดังกล่าวมาข้างต้น เมื่อมีความเสมอกัน มีความเคารพรักกันอยู่ดังนี้ ก็แปลว่าไม่มีช่องว่าง เมื่อไม่มีช่องว่างต่อกันก็ย่อมจะมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่เรียกว่าสามัคคีเอกีภาพ เอกีภาพคือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น จะพึงเห็นได้ว่าคนเรานั้นมีฐานะต่าง ๆ กันอยู่ตั้งแต่อยู่ในครอบครัว แต่ว่ามีความรักความเคารพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แปลว่าไม่มีช่องว่างในระหว่างกัน เป็นต้นว่าพ่อแม่กับลูก อันว่าพ่อแม่กับลูกนั้น อันที่จริงก็เป็นคนละชั้น จะให้พ่อแม่กับลูกเสมอกันนั้นไม่ได้ พ่อแม่ก็เป็นพ่อแม่ ลูกก็เป็นลูก นี้เป็นข้อที่ต่างกัน แต่ว่าพ่อแม่กับลูกนั้นเมื่อปฏิบัติชอบต่อกันมีความรักเคารพกันแล้วก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่ามีสามัคคีเอกีภาพ ไม่มีช่องว่างในระหว่างกันดังนี้ เรื่องช่องว่างนี้ได้มีภาษิตโลกนิติแสดงไว้นานมาแล้ว ว่า

รักกันอยู่ขอบฟ้า เขาเขียว
เสมือนอยู่หอแห่งเดียว ร่วมห้อง
ชังกันบ่แลเหลียว ตาต่อ กันนา
เหมือนขอบฟ้ามาป้อง ป่าไม้มาบัง

ได้ความว่า รักกันนั้นแม้จะอยู่ไกลกันสุดหล้าฟ้าเขียว ก็เหมือนอย่างอยู่ใกล้กัน แต่ถ้าชังกันแม้จะอยู่ร่วมห้องกันก็เหมือนมีขอบฟ้ามากั้นมีป่าไม้มาบัง นี้แสดงถึงช่องว่างกับความไม่มีช่องว่างดังที่พูดกันในปัจจุบัน อันที่จริงคำว่าช่องว่างนี้เป็นคำใหม่ที่ใช้พูดกัน แต่อรรถคือความหมายนั้นเป็นสิ่งที่ภาษิตของไทยเราได้แสดงมาแล้วดังในภาษิตโคลงโลกนิตินั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแม้ที่ได้แสดงมาแล้ว เป็นคำสั่งสอนที่ทำให้บุคคลทุก ๆ ชั้นทุก ๆ คนมีความสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังกล่าว ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ไทย จึงกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียว และอิงกันอยู่เหมือนอย่างไม้ ๓ อันอิงกันอยู่อย่างมั่นคง

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพ ฯ
นายเฉลี่ยว โพธิเกษม ผู้พิมพ์โฆษณา โทร. 2817790 ๑/๑๐/๒๕๒๑